

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANA BİLİM DALI**

**NESİH BAĞLAMINDA DİN VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ
İLE İLGİLİ ÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Şükür KÜÇÜK

ANKARA-2010

TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANA BİLİM DALI

**NESİH BAĞLAMINDA DİN VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ
İLE İLGİLİ ÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Şükür KÜÇÜK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İdris ŞENGÜL**

ANKARA-2010

TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANA BİLİM DALI

**NESİH BAĞLAMINDA DİN VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ
İLE İLGİLİ ÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

.....

Prof. Dr. Şamil DAĞCI

.....

Doç. Dr. M. Selim SARUHAN

.....

Tez Sınav Tarihi:

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	10
DİN HÜRRİYETİ VE İSLÂM.....	10
I. DİN HÜRRİYETİ VE İSLÂM	11
A. DİN KAVRAMI	12
1. Lügat Anlamı	12
2. İstilah Anlamı	13
B. HÜRRİYET KAVRAMI VE İSLÂM	15
1. Din Seçme Hürriyeti	17
2. İbadet Hürriyeti	23
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
TEVBE SÛRESİ BEŞİNCİ ÂYET	27
I. TEVBE SÛRESİ BEŞİNCİ ÂYET	28
A. ÂYETİN TARİHSEL KONUMU	32
1. Âyetin İndiği Dönemdeki Siyasî ve Sosyal Şartlar	33
2. Âyetin Sebebi Nüzûlü	40
a. İnen Âyetlerin Tebliğ Edilmesi	41
b. Rivayetlerin Değerlendirilmesi.....	42
B. ÂYET ÜZERİNDE YAPILAN TARTIŞMALAR.....	43
1. Seyf Âyeti Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet.....	44
2. Nesh Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet.....	46
3. el-Eşhuru'l-Hurum Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet.....	56
4. Namaz Kılmayanlara Verilecek Ceza Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet.....	60
C. TEVBE SÛRESİ BEŞİNCİ ÂYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	66
SONUÇ.....	75
BİBLİYOGRAFYA (KAYNAKLAR):.....	79
ÖZET	84
ABSTRACT	86

ÖNSÖZ

İnsanlığı dalaletten hidayete ve zulmetten nura çıkarmak üzere gönderilen Kur'an-ı Kerim, bu fonksiyonunu icra ederken, evrensel bir kitap olmasının gereği olarak, ayırım gözetmeksizin tüm insanları muhatap almıştır. Hitap bütün insanlığa olmakla beraber, insanlar iradî açıdan hür ve bağımsız yaratıldığından, o eşsiz kitaptan sadece isteyenler ya da nasibi olanlar istifade edebilmiştir.

Muhatap alınan kitle bu derece büyük bir insanlık ailesi olunca, bu geniş topluluk içerisinde farklı düşünce ve inanca sahip olan fertlerin bulunması da tabii olacaktır. Kur'an'ın bu farklı düşünce sahiplerine yaklaşımı, prensip olarak pozitif olduğu için, onları kendi düşünce ve inançlarında serbest bırakmıştır. Bununla birlikte, amaç onları hidayete ulaştırmak olduğundan dolayı, onlarla ilişkilerde yaklaşım tarzı itibariyle kaba ve sertlik yerine, güzel öğüt ve yumuşaklığı tercih etmiştir.

Genel olarak farklı inanç ve düşüncedeki insanlara karşı bu hoşgörülü yaklaşımın yanında, özellikle müşriklerle ilgili sert ifadelerin bulunduğu âyetlerin yeri neresi olacaktır? Bir başka ifadeyle, barış ve hoşgörü dini olan İslâm'la, "müşriklerin bulunduğu yerde öldürülmesi" nasıl bir araya gelecektir?

Öte yandan, İslâm'ın farklı din ve inanç sahiplerine yaklaşımındaki bu müsamahalı tavır, kendi müntesipleri söz konusu olunca, -namaz örneğinde olduğu gibi- yerini sertlik ve şiddete mi bırakacak, yoksa başka inançtaki insanlara gösterilen müsamaha burada da geçerli mi olacaktır.?

İşte, İslâm'a saldıranlar için vazgeçilmez bir malzeme, Müslümanlar için ise cevabı merak edilen bu konuya "Tevbe Sûresi Beşinci Âyet" bağlamında azıcık da olsa bir ışık tutulması gerektiğine inandığımız için böyle bir konuyu araştırmaya karar verdik.

Ayrıca bu âyeti tetkik ederken, Kur'an'ın din hürriyetine bakış açısının da bu âyetle irtibatlı olduğunu düşündüğümüz için, âyetin hürriyetler ve özellikle de din hürriyeti bağlamında incelenmesinin daha isabetli olacağı sonucuna vardık.

Bu mütevazı çalışmamda yardımlarını esirgemeyen, başta danışman Hocam Prof. Dr. İdris ŞENGÜL Bey'e ve katkıda bulunan tüm arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gayret bizden, başarı bütün emir ve takdirlerin sahibi Yüce Allah'tandır.

Şükür KÜÇÜK

ANKARA-2010

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
a.g.md.	:Adı Geçen Madde
A.Ü.İ.F.D.	:Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.y.	:Aynı Yer
b.	:İbn (oğul)
bkz.	:Bakınız
C:	:Cilt
D.İ.A.	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz.	:Hazreti
Krş.	:Karşılaştırmız
md.	:Maddesi
(r. a.)	:radiyellahu anh
s.	:Sayfa
(s. a. s.)	:Sallellahu Aleyhi Vesellem
T.D.V.	:Türkiye Diyanet Vakfı
T.y.	:Tarih yok
Trc.	:Tercüme Eden

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tarih boyunca, bir dine inanan ve o din üzerinde kafa yoran insanları en çok meşgul eden şey, dinî metinlerin (nass) anlaşılması ve yorumlanması ameliyesi olmuştur. Bunun başlıca sebebi, Yaratıcı'nın yarattıkları ile iletişimi olan ilâhî vahyin, gerek yazılı gerekse sözlü ifade ve anlatımlarla nesilden nesile aktarılmış olmasıdır. Zira, insanların kullandığı herhangi bir dilde veya aynı dilin lehçe ve üsluplarında, tek başına söz ve rivayet, şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kişinin gaye ve maksadını belirtmede, muradını ortaya koymada yeterli olmaz. Buna ilave olarak din dilinin, yapısı gereği, muhkem ifadeler yanında teşbih, temsil ve sembolik anlatım biçimlerine de yer vermiş olması bu gaye ve maksadın anlaşılmasını güçleştirmiştir.¹ Üstelik, bu ilâhî vahiyden herkes kendi bilgi ve birikimine göre, dilin yapısına ve bu dile olan aşinalığına göre istifade edecektir.

Buna göre, vahiy ürünü olan ilâhî bir metni doğru anlayabilmek için, sadece metnin lâfzî yönünü değil, aynı zamanda şâriin gaye ve maksadını da tespit etmeğe çalışmak gerekmektedir. Yani metinde aslolan, “**Mecellenin Küllî Kaideleri**”nin ikinci sırasında yerini bulduğu gibi, kelime ve lafızlar değil, mana ve maksattır.²

Genel anlamda bütün dinler ve dinî metinler için geçerli olan bu hususlar, İslâm Dini ve O'nun temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim için de evleviyetle geçerlidir. Zira, İslâm'ın bidayetinden günümüze kadar geçen on dört asırlık zaman diliminde, altı yüz sayfalık Allah Kelâmı'nın, yüz binlerce cilt tefsir ve izahının yapılmış olması bunun en güzel kanıtıdır. Bununla birlikte, tüm insanlık için bir hidayet kaynağı olan İlâhî Kelâmın, çağdaş insanın gittikçe artan yöneliş ve

---

¹ Mehmet Görmez, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 1

² İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed el-Mısrî, **el-Eşbah ve'n-Nezair**, İstanbul, 1326, s. 12

problemleri karşısında yeniden tefsir ve izahının yapılacağı ve bu sürecin kıyamete kadar artarak devam edeceği de muhakkaktır. Önemli olan bu tefsir ve yorumlar yapılırken, âyetler kendi bağlamlarından koparılmadan, indiği dönemin sosyal ve siyasal şartları göz ardı edilmeden ve bizzat Kur'an tarafından **“İslâm”**³ adı verilen dinin mana ve maksadını aşmayan yorumlar yapılmış olsun.

Kıyamete kadar insanlık için en doğru yolu gösterecek⁴ yegâne kitap olan Kur'an'ın, dokuzuncu sûresi olan **Tevbe Sûresi**'nin beşinci âyeti, bazı müfessirlerimiz ve yorumcularımız tarafından, yukarıda temas ettiğimiz prensiplerden soyutlanarak ele alındığına şahit olduk. Zira, âyetin baş tarafında **“Haram ayları çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün”** ifadesi yer almaktadır. Bu ifade, âyetin kendi bütünlüğü, siyak-sibakı ve inzal olduğu dönemin şartlarından kopuk olarak ele alınıp yorumlanınca, Kur'an'ın geneline hakim olan farklı din ya da düşünce sahiplerine müsamahalı yaklaşımla, tabîi olarak örtüşmeyecektir. İşte bu ve benzeri durumlarda, genel olarak müracaat edilen **“nesh teorisi”** burada da devreye sokulmak suretiyle, bu duruma hal çaresi olarak sunulduğunu görmekteyiz.

Halbuki, bu ve benzeri âyetlerle,⁵ **“hoşgörü”** muhtevalı âyetlerin, birbirleriyle tenakuz gibi göründükleri gerekçesiyle neshe müracaat edip, hoşgörü âyetlerini kıyamete kadar geçersiz addetmek, kanaatimize göre, Kur'an'ın ruhuna uygun olmayan bir yaklaşımdır. Bunun yerine, âyetin indiği zaman dilimindeki sosyal ve siyasal şartlar dikkate alınarak, zaman ve şartlara paralel olarak, hükmü uygulanacak âyetin de buna göre farklılık arz edeceği düşünülse, hem bazı âyetlerin sonsuza kadar devre dışı kalmasının önüne geçilmiş olacak, hem de tenakuzluğun beşer sözüne mahsus olduğu⁶ ilâhi düsturu gerçekleşmiş olacaktır.

Buna göre, belli sosyal şartlarda bazı âyetlerin ifade ettiği hüküm devreye girer. Fakat, aynı şartlarda, Kur'an'ın ruhu ve zihniyeti açısından uygulanabilirliği

---

³ Âli İmran, 3/19, 85; Mâide, 5/3

⁴ İsrâ, 17/9

⁵ Bkz. bakara 2/191

⁶ Nisa, 4/82

mümkün görünmeyen bazı âyetlerin hükümleri ise, uygun şartların tahakkukuna kadar tehir edilir.⁷

Bu tarz bir yaklaşımla, hiçbir âyetin hükmü sonsuza kadar geçersiz addedilmiş olmayacaktır. Bilâkis, her bir âyetin, belli zaman, mekân ve şartlarda uygulanma imkânı bulabilecek nitelikte olduğu anlaşılınca, artık ortada çelişki ya da tutarsızlığa da mahal kalmamış olacaktır. Bunda, Kur'an'a tutarsızlık isnadında bulunmaya kapı aralayacak bir şey olmamalıdır. Aksine Kur'an'ın bu özelliği, onun fert ve toplum planında öngördüğü düzenlemeleri, insan fitratını zorlamadan gerçekleştirmek istediğini gösterir. Bu da, Kur'an'ın fonksiyonel oluşunun tabii bir sonucudur.⁸

Ayrıca Tevbe suresi beşinci âyetin çok tartışılan bir yönü de, âyetin fikhî açıdan önemli bir tartışmanın dayanağı olmasıdır. Zira Sünnî ekole mensup bütün mezhepler, İslâm'ın önemli bir kuralı olan namaz ibadetinin ifa edilmemesi durumunda, öngörülecek cezayı –hangi tür ceza olursa olsun- bu âyete dayandırarak üzerine hüküm bina etmeye çalışırlar.

İşte bu derece yoğun tartışmalara konu olan bu âyetin, bir bütün olarak incelenmesini ve bu esnada, İslâm'ın farklı din salıklarına yaklaşımının bu âyet çerçevesinde nasıl anlaşılması gerektiğinin izaha muhtaç bir konu olduğu kanaatiyle, bu âyetin tahlilini tez konusu olarak ele almaya karar verdik.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmamızın konusunu bu çerçevede belirledikten sonra, konumuzun temel dayanağı olan Tevbe Sûresi 5. âyet üzerinde yapılan tartışmalar ve âyetin bazı fikhî çıkarımlara dayanak yapılmasının, sadece ilmi çerçevede kalmadığını, bu

---

⁷ Halis Albayrak, **Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine (Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri)**, Şûle Yayınları, İstanbul, 1992, s. 36

⁸ Albayrak, a. g. e., s. 37

konunun bazı siyasi fırkalar için de dayanak sayılarak âdetâ kendilerine malzeme yapıldığını belirtmek isterim. Zira hem tarihte hem de günümüzde Müslüman kimlikli bazı insanlar tarafından gerçekleştirilen bir takım cinayet ve şiddet olaylarında konumuz olan âyetin dayanak yapıldığını düşünmekteyiz. Özellikle âyetleri sathî bir yaklaşımla değerlendirip, kendi düşüncesinde olmayanları tekfir etmek suretiyle, onlara hayat hakkı tanımayan, dar ve katı görüşlü haricî mantığın dayanaklarından biri de, yanlış yorumlandığına inandığımız bu âyet olduğu kanaatindeyiz. Zira, Hz. Ali'yi dahi kâfir olmakla itham edip, bu sebeple öldürülmesi gerektiğini ilan eden zihniyet, sırf kendileri gibi düşünmediği için Hz. Ali başta olmak üzere, bir çok müslümanı acımasızca katledebilmiştir.

Yine aynı zihniyetin, 2000'li yıllara geldiğimizde de kendilerini “**hizbullah**” olarak tanımlayıp, ülkemizde ve sair İslâm ülkelerinde birçok cinayete imza attıklarına şahit olmaktayız. Ne kadar acıdır ki, öldürdükleri insanların, kendileri gibi düşünmese bile, kendileri gibi inanan müslümanlar olduklarını esefle müşahede etmiş bulunmaktayız.

Araştırmamıza konu olan Tevbe Sûresi 5. âyetin, aktüel anlamda da ne derece önem taşıdığına bir başka göstergesi ise, “**11 Eylül Olayları**” diye tarihe geçen meşhur saldırılardır. Sözü edilen tarihte, Amerika Birleşik Devletleri'nin Newyork Eyaleti'nde bulunan Dünya Ticaret Merkezindeki “İkiz Kuleler”e, korkunç bir saldırı gerçekleştirildi. Bu olayın ardından bir çok yorumlar ve değerlendirmeler yapıldı. Hatta birçok komplo teorileri dahi üretildi. Halen de bu değerlendirmeler yapılmaya devam etmektedir.

Saldırıyı, kimin ya da kimlerin gerçekleştirdiği ile ilgili yapılan bunca spekülasyonlar bir yana, ortada korkunç bir vakıa söz konusudur. Bu olayın faillerinin Müslüman kimlikli birileri olduğu ve bunları din adına yaptıkları konusunda özellikle batı dünyasında yaygın bir kanaat mevcuttur. Şayet bu iddia doğruysa, meydana gelen olay, din adına işlenen cinayetlerin ne kadar korkunç boyutlara varabileceğinin açık bir göstergesidir. Zira o esnada, orada bir şekilde bulunmuş olan kadın, yaşlı ya da çocuk birçok masum insanın, hunharca katledilmiş olduğu malum bir vakıadır.

Söz konusu olayda Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan uçaklı saldırıda binlerce insan katledilmiştir. Özellikle bu korkunç olayın ardından batı dünyasında **“İslâmî Terör”** tabiri sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Gerek din görevlisi olarak Hollanda'da bulunduğum sırada şahsıma, gerekse benimle beraber ya da daha sonra, aynı görevi ifa için orada bulunurken, 11 Eylülü yaşayan diğer arkadaşlarımıza, Kur'an'ı az çok bilen Hollandalı entellektüellerin, sözü edilen tabirin kullanılması ile ilgili ifadeleri çok dikkat çekicidir. Söz konusu aydınlar, İslâm'la terör kelimelerini yan yana getirip kullanmalarındaki gerekçenin, Tevbe Sûresi beşinci ayette geçen, **“Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.”** şeklindeki emir olduğunu söyleyebilmişlerdir. Bilhassa İkiz Kulelere yapılan saldırının ardından, -netice itibariyle bir provokasyon olsa bile- mahalli ve ulusal basından röportaj için gelen gazetecilerin öncelikle ve ısrarla sordukları soru, sözünü ettiğimiz Tevbe Sûresi beşinci âyet olmuştur. Her ne kadar İslâm'ın, kelime anlamının dahi barış olduğunu, terörle İslâm'ın yan yana gelmesinin asla mümkün olmadığını, Maide Sûresi 32. âyete atfen, masum bir insanın canına kıymak, bütün insanlığı öldürmek gibi ağır bir suç olduğu⁹ ifade edilse de “o zaman Tevbe sûresi 5. âyeti nasıl izah edeceksiniz?” sorusunu yöneltmişlerdir.

İslâm coğrafyasında, özellikle Irak ve Afganistan'da yaşanan şiddet olayları ve buna ilave olarak, Kur'an'a şartlı bakan kimselerin ya da âyetleri istismar eğiliminde olanların, özellikle bu ve benzeri âyetlerin anlamlarını çarpıttıkları da göz önüne alınacak olursa, hem âyetin güncelliğini devam ettirdiği, hem de doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasının ne derece hayati bir önemi haiz olduğu daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmamızda, gerek İslâm âlemindeki çeşitli gruplarca, gerekse Müslüman olmayan fakat, bu konulara kafa yoran düşünürlerce üzerinde sıkça spekülasyon yapılan ve aktüel değeri en fazla olan âyetlerden biri olma hüviyetine sahip, Tevbe

---

⁹ Maide, 5/32

Sûresi 5. âyetin, dar kalıplardan sıyrılarak, geniş bir perspektifle ele alınması, öncelikli amacımız olacaktır. Zira, “İslâmiyet gerçekten hoşgörü, müsamaha ve tolerans dinidir. Çünkü her vesile ile yumuşaklığı, affetmeyi, iyiliği, hüsnü muameleyi, hüsnü zannı, merhameti, kardeşliği, sevgiyi, muhabbeti... v.s. her türlü güzel ahlâkı emredip tavsiye eden bir dini;¹⁰ hoşgörü, müsamaha v.b. vasıflardan başka şeylerle tavsif etmek mümkün değildir.”¹¹ derken, ilk bakışta bu cümlelere tersmiş gibi gözüken ya da öyle zannedilen söz konusu âyetin, neden bu cümleleri nakzetmediğini vuzuha kavuşturmak ve bunu ilmi bir çerçevede ele alıp sonuçlandırmak gerekmektedir.

Bir başka amacımız da, kendilerini Müslüman addeden ama şiddet, anarşi ve teröre bulaşmış insanların, bu çirkin fiillerini Kur’an’a onaylatmalarının ya da Kur’an’ı kendi çirkin emellerine alet etmelerinin asla mümkün olmadığını ortaya koymaktır.

Ayrıca yukarıda da izah edildiği gibi, özellikle bu âyet bağlamında tartışılan neshin, farklı bir yaklaşımla değerlendirilebileceği de amaçlanan bir diğer husustur. Bu şekildeki bir yaklaşım sayesinde, bazı âyetlerin hükmü ebediyen mülga olmayacak, belki zaman ve şartların yeniden tahakkukuna kadar tehir edilmiş olacaktır. Aksi takdirde, bazılarının iddia ettiği gibi, bu âyet toplam 124¹² âyetin hükmünü geçersiz kılacaktır.

Araştırmamızda açığa kavuşturmak istediğimiz önemli bir nokta da, âyette tartışılan çeşitli hususların yanı sıra, İslâm’ın temel ibadetlerinden biri olan namaz ibadetini kasten terk eden bir müminin, kamu otoritesi tarafından cezalandırılıp

---

¹⁰ Bkz. Bakara, 2/109; Âl-i İmran, 3/134; Ma Kerim ide, 5/2; Nur, 24/22; Hucurat, 49/10, 12; Mücadele, 58/9; Teğabun, 64/14 v. diğ. Kerim

¹¹ İdris Şengül, “**Kur’an Kaynaklı Hoşgörü ve Hürriyet**”, Diyanet İlmi Dergi, C. 43, sayı: 2, (Nisan, Mayıs, Haziran), 2007, s. 121

¹² Abdurrahman Çetin, “**Nesih**”, D.İ.A., XXXII, 580; Mer’i b. Yusuf el-Kermi, **Kalaidu’l-Mercan Fi Beyani’n-Nasih ve’l-Mensuh fi’l-Kur’an (Kur’an’da Nasih ve Mensuh)**, (Trc. Eyüp Aslan), İstanbul (Tarihsiz), s. 154

cezalandırılmayacağı meselesidir. Bu konuda belli başlı mezheplerin yaklaşımları ile, İslâm'daki “**Din Hürriyeti**” anlayışının ne derece örtüşeceği meselesini de vuzuha kavuşturmayı amaç edindik.

Yeri gelmişken, burada metotla ilgili bir konuya açıklık kazandırmakta fayda mülâhaza etmekteyim:

Tevbe Sûresi 5. âyetin tahlilini tez konusu olarak seçerken, seyf âyeti tabirinin kullanılmasını da dikkate alarak, yoğunlukla nesih konusu gündeme geleceğinden hareketle tezin konusunu, “**Nesh Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyetin Tahlili**” olarak seçmiştik. Ancak âyetin tahlilini yaparken, ilgili bölümde “**Âyet Üzerinde Yapılan Tartışmalar**” başlığı altında, “*nesh*” meselesinin de işlenmesi gerektiği kanaatine vardık. Bu sebepten dolaydır ki, birinci bölümde, neshin işlenmesi yerine din hürriyetinin işlenmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı düşüncesiyle, “**Din Hürriyeti**” başlığını birinci bölümde işledik. Böylece tezimizin konusu da, “**Din Hürriyeti Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyetin Tahlili**” olarak değişmiş oldu.

Bununla birlikte, tez savunmasının ardından, tez jüri üyelerinin aldığı bir kararla tezimizin adı bir kez daha değişerek, “**Nesih Bağlamında Din ve İfade Özgürlüğü İle İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi**” şekline dönüşmüş oldu.

İki bölüm halinde incelediğimiz konumuzun birinci bölümünde, genel olarak İslâm'ın özgürlüklere bakışı, özellikle herhangi bir dini seçme ve bu dinin gereklerini yerine getirebilme hürriyeti olan ibadet hürriyeti bağlamında ele alınarak tartışılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümünde ise, tezimizin asıl omurgasını oluşturan Tevbe Sûresi 5. Âyet ve bu âyet çerçevesinde tartışılan hususlar ele alınmıştır. Bu meyanda, âyetin tarihsel konumu, indiği dönemdeki sosyal ve siyasal şartlar özellikle Tebuk Savaşı bağlamında incelenmek suretiyle âyetin, indiği dönemdeki şartlardan tecrit edilmemesinin gerekliliği önemle vurgulanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca “âyet üzerinde yapılan tartışmalar” başlığı altında, İslâm alimlerinin

bu âyetle ilgili tartışıkları hususlara değinilmiştir. Bu bağlamda, bazı alimlerimizin Tevbe Sûresi 5. âyeti “**seyf âyeti**” olarak nitelendirip, bu yorumun sertliği (seyf) ile bağdaşmayan bir çok âyetin, bu âyetle hükümsüz bırakıldığı (nesih) yorumlarına ve bu yorumların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Bunun yanı sıra, âyette geçen “**el-Eşhuru'l-Hurum**” kavramı da, gerek kaynak itibariyle Hz. İbrahim'e kadar dayanan, müşrik Arapların dahi saygı göstererek her türlü savaşı yasakladığı ve Kur'an'ın da tasvip ettiği¹³ bilinen aylar olup olmadığı, gerekse söz konusu ayların başlangıç ve bitişi itibariyle tartışılan hususlardan bir diğeridir.

Son olarak, inceleme konumuz olan âyetin son bölümünde yer alan ve fakihlerimiz tarafından epeyce tartışılan “**Şayet tövbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı da verilerse artık onları serbest bırakın.**” ifadesinin, namazı kasten terk edenlere verilecek ceza ile ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceği hususu da ele alınarak tartışılmıştır.

---

¹³Tevbe, 9/36

BİRİNCİ BÖLÜM
DİN HÜRRİYETİ VE İSLÂM

I. DİN HÜRRİYETİ VE İSLÂM

Günümüzde çağdaşlığın ve medeniyetin en önemli göstergesi olarak görülen insan hakları kavramının içinde, din ve vicdan hürriyeti, ön sıralarda yer almaktadır. Özgürlükler içerisinde oldukça kapsamlı bir yere sahip olan din hürriyeti meselesi, insanlık tarihi kadar eski ve aynı zamanda derin köklere sahiptir. Zira ilk insanın, aynı zamanda ilâhi vahye muhatap olan ilk Peygamber olması, din olgusunun da insanın var oluşuyla başlamış olduğu anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra ilâhî iradenin, -insan oğlunun fitratı gereği inanmaya meyilli olmakla beraber- kişiyi inanıp inanmama konusunda serbest bırakması,¹⁴ dinin ve onu seçip seçmeme hürriyetinin, insanın yaratılışıyla aynı yaşta olduğunu ortaya koymaktadır.

Din hürriyeti, insanların inanmak veya inanmamakta hür olmalarını, hiç kimseye inanç konusunda zorlama yapılmamasını, inanan insanların da inançlarını serbestçe yaşamalarını ifade etmektedir.¹⁵ Ya da başka bir deyişle, kişinin hiçbir tazyik, tesir ve tehdide maruz kalmadan dilediği ve beğendiği bir dinin akidelerine serbestçe inanması ve bunları dinin kendi lisanıyla, nasslar, örf ve içtihatlarla yerleşmiş usul ve âdap dairesinde serbestçe ifa edip yerine getirebilmesidir.¹⁶

Buna göre din hürriyeti, yalnız inanmaktan ibaret olmayıp, aynı zamanda inandığı dinde serbestçe ibadet edebilme, eğitim ve telkin faaliyetlerinde bulunabilmeyi de kapsayan geniş bir hüviyete sahiptir. Bu hususların imandan ayrılması halinde, yalnız bir akide ortada kalır ki, bu belki felsefi bir kanaati oluşturur, ama din olmaz. Din ile herhangi bir felsefi kanaat arasındaki fark da zaten burada

---

¹⁴ Kehf, 18/29,

¹⁵ Hayreddin Karaman ve diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2006, I, 403

¹⁶ Halil İbrahim Acar, **"Hürriyet ve Eşitlik Kavramları Ekseninde Demokrasi ve İslâm Konusunda Bazı Mülâhazalar"**, İslâmî Araştırmalar Dergisi C. XVI., Sayı,1, Ankara, 2003 , s. 88

kendini göstermektedir.¹⁷

A. Din Kavramı

1. Lügat Anlamı

Dil bilginlerine göre din kelimesi, Arapça “دين” “*deyn*” kökünden mastar ya da İsim olup¹⁸ sözlükte; üstünlük, egemenlik, ceza, mükâfat, karşılık, hesap, itaat, zorlamak, itaatkâr olarak kendini bir güce teslim etmek, borçlanmak, birinin emrine girmek, onun emrine amâde olmak, onun hakimiyeti ve otoritesi altında boyun eğmeyi kabul etmek, İslâm, kaza, siyaset, âdet, hal, millet, şeriat, kanun, yol¹⁹ gibi çok değişik anlamlara gelmektedir.

Kur’an’ı Kerim’de geçen “الدين” “*din*” sözcüklerine baktığımızda, bu sözcüklerin genelde yukarıdaki sözlük anlamlarından birinde kullanıldığına şahit olmaktayız. Örneğin Fatıha suresinin 4. âyetinde geçen din kelimesi; ceza(karşılık), mükâfat, hüküm ve hesap anlamlarına gelirken²⁰, Nur suresinin 25. âyetindeki din kelimesi tam olarak “*ceza*” manasında kullanılmıştır.²¹ Bakara suresi 132. âyette geçen din kelimesi; itaat, teslimiyet, hizmet, ibadet ve İslâm anlamalarında kullanılmışken,²² Nahl suresi 52. âyette geçen din kelimesinin ise; itaat, üstün

---

¹⁷ Acar, a. g. m., a.y.

¹⁸ Günay Tümer, “DİN” D.İ.A., IX, 312

¹⁹ İbn Manzur, Lisanu’l-Arab, XIII, 168-170; Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, T. C. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İstanbul, 1935, (I-IX), I, 81,82; Ebu’l-Ala Mevdudî, **Kur’an-ı Kerim’de Dört Terim**, (Trc.: Cahit Koytak), Seçkin Yayınları, İstanbul, 1990, “DİN” Md. s. 149-166; Günay Tümer, “DİN” D.İ.A., IX, 312

²⁰ “مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” “O, hesap ve ceza gününün sahibidir.”

²¹ “يَوْمَئِذٍ يُوفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ” “O gün Allah, onlara kesinleşmiş cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah’ın apaçık bir gerçek olduğunu bileceklerdir.”

²² “وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ” “Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti, Ya’kub da, "Oğullarım! Allah sizin için bu dini (İslâm’ı) seçti. O halde sadece müslümanlar olarak ölünüz" (dediler).”

gelme, hakimiyet, zelil kılma ve zorlama anlamlarında kullanıldığını²³ görmekteyiz.²⁴

2. İstılah Anlamı

Teknik bir terim olarak din kelimesine baktığımızda ise, İslâm bilginlerinin farklı yaklaşımları olmakla birlikte, genelde vurgu yapılan ortak noktalar dikkate alındığında, şu şekilde bir tarifile karşı karşıya kalmaktayız: Din; Akıl sahiplerinin Peygamberlerin bildirdiği şeyleri, kendi hür iradeleriyle kabul etmeye davet eden ve kendilerinin hür iradeleriyle seçtikleri, onları dünyada salâha ahirette felâha kavuşturan, ilâhi bir kanun ve nizamdır.²⁵

Bu tarifte dikkat çeken önemli hususlardan biri, dinin ilâhi kaynaklı olduğunun vurgulanmasıdır. Yani insana dünya ve ahiret mutluluğu vadeden gerçek din, beşer kaynaklı, insan ürünü olamaz. Ya da dinin gerçekleştirilmeyi vaat ettiği iki cihan saadeti ancak ilâhî bir sistemle mümkün olabilir.

Yine bu tarifte dikkat çekilen önemli hususlardan bir diğeri de; dinin akıl ve irade ile mutlak surette bir irtibatının olduğu gerçeğidir. Bu da açık bir şekilde, bir fiilin din açısından değer ifade edebilmesi için, o fiilin bilerek ve isteyerek yapılmış olması gerektiği anlamına gelmektedir.²⁶ Bir başka deyişle dinin, inanç ve amelde fertleri tahakküm altına almayı, onları seçim konusunda özgür bıraktığı, akli ön plana çıkardığı ve kendilerine sorumluluk yüklediği gerçeğini vurgulamaktadır.

Dolayısıyla din tarif edilirken, gerçek dinin bilgi ve tercih konusu olduğuna vurgu yapılmakta ve ilâhi bir dinin olmazsa olmazları ön plâna çıkartılmaktadır.

---

²³ “وَلَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ” “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O’nundur. İtaat de daima O’na olmalıdır. Öyle iken siz Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz?”

²⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XIII, 167-170; Tümer, a.g.md., s. 313,314; Ebu'l-Ala Mevdudî, **Kur'an-ı Kerim'de Dört Terim**, (Trc.: Cahit Koytak), Seçkin Yayınları, İstanbul, 1990, s. 149-166

²⁵ Seyyid Şerif Cürçani, **et-Tarifât**, Beyrut, (3. baskı) 1408 / 1988 s. 105; M. Hamdi Yazır, a. g. e., I, 83; Günay Tümer, **Çeşitli Yönleriyle Din**, A.Ü.İ.F.D. XXVIII, 230, Ankara, 1986

²⁶ Fahri Demir, **İslâm Dini Açısından Din - Devlet İlişkisi (Din ve Lâiklik)**, Kürsü Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 25

Buna göre, akli melekesi yerinde olmayan şahısların davranışlarının dini bir değeri olmadığı²⁷ gibi, baskı altında söylenen bir söz²⁸ veya yapılan bir iş ve hareketin de din açısından bir değeri söz konusu değildir.²⁹

Bir dinin benimsenmesi hususunda insan iradesi ve seçiminin son derece önemli olduğunu vurgulayan İslâm âlimlerinin bu din tarifine göre, herhangi bir dinin benimsenmesi için kesinlikle insanlara baskı yapılamaz.

Esasen dinin temelini inanç teşkil ettiğine ve inancın da nüfuz edilip müeyyide uygulanması imkânsız bir gönül işi olduğuna göre, herhangi bir inancı zorla kişinin gönlüne yerleştirmek fiilen de mümkün değildir.³⁰ Zira Peygamberimiz (s.a.s.), **إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ** “**ameller niyetlere göredir**”³¹ buyurarak, kişinin bütün davranış ve fiillerinin niyetine yani onlarla amaçladığı hedeflere göre değer kazanacağını ortaya koymaktadır.

Bu durumda kişinin kendi hür iradesine dayanmayan ve gönülden benimsenmeyen bir dindarlık, din açısından inkârla eşit tutulan nifak anlamına gelecek ve kişiye manevi hayat bakımından hiçbir şey kazandırmayacağı gibi,³² ayrıca dinin yasakladığı nifak ve riyaya götürme ihtimalinden dolayı da son derece tehlikeli bir tutum olacaktır.

---

²⁷ Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, Ebubekir **el-Beyhakî**, Mektebetü'r-Ruşd, 1. Baskı, 1423/2003, Şuabu'l-İman, VI, 355,(I-XIV); İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbas**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, II, 330

²⁸ Nahl, 16/106

²⁹ Demir, a.g.e., s. 26

³⁰ Bekir Topaloğlu, “**Din ve Vicdan Hürriyeti**”, D.İ.A, IX, 322

³¹ el-Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Camiu's-Sahih**, (Sahîhu'l-Buharî), Çağrı Yayınları, İstanbul, Bed'u'l-Vahy, 1; Müslim b. haccac, el-Kuşeyri, **el-Camiu's-Sahih**, (Trc. M. Sofuoğlu), İstanbul, 1988, İmare, 155; Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünen-i Ebî Dâvûd**, 1. baskı, Beyrut, 1409 / 1988, Talak, 11; et-Tirmizi, Ebu İsa, Muhammed b. İsa, **sünen**, Beyrut, 1408 / 1988, Fedailü'l-Cihad, 16; en-Nesai, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan, **es-Sünen**, Beyrut, 1409/1988, Taharet, 59; İbni Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, **Sünen**, Beyrut, 1395 /1975, Zühd, 26

³² Topaloğlu, a. g. md., a. y.

B. Hürriyet Kavramı ve İslâm

Hürriyet kavramı Arapça'da “حر” “Harra” fiilinden gelen isim mastardır. Serbestlik, âzatlık, yani köle veya esir olmama hali; özgür, bağımsız, saf vb. anlamlara gelmektedir.³³ İnsanın irade sahibi olması, istediği hareketi dilediği şekilde yapmada özgür olması; kararlarını kendi belirlemesi ve bu süreçte başkalarının herhangi bir engellemesi veya yönlendirmesi ile karşılaşmaması, kararlarının tüm sorumluluğunu üstlenebilmesi olarak da tanımlanmıştır.³⁴

Bunun yanı sıra hürriyet, bir şeyi yapma ya da yapmama serbestliği olup, her hangi bir otorite tarafından belirlenmiş bir zorlamaya maruz kalmamayı ifade eder. Başka bir anlatımla hürriyet, insanın bağımlılık duygusu içinde olmadan ve baskı altında kalmadan, düşüncede serbest hareket edebilme imkânına sahip olabilmesi demektir. Buna göre insanlar, bir başka kişinin, kurumun ya da hakim gücün arzularına uymak zorunda olduğu müddetçe hür olamazlar.³⁵

Hürriyet, dış baskılardan ve zorlamalardan korunma manasına gelen ve soyut bir kavram olan özgürlükle aynı anlamda kullanılmaktadır. Özgürlük bir şeyi yapmak zorunda olmamak kadar, aynı zamanda bir şeyi yapmakta hür olmak anlamına da gelir.³⁶

Şunu da ifade etmek gerekir ki, bir şahıs veya toplum için hürriyetsizlik ifade eden bir durum, başkaları için aynı anlama gelmeyebilir. Bir insan için herhangi bir olayın hürriyet ifade etmesi, ancak söz konusu şahsın ona ihtiyaç duyması ile mümkün olur. Örneğin aydın tabaka için çok önemli olan fikir hürriyeti, okur-yazar olmayan bireyler için bir anlam ifade etmeyebilir.

---

³³ İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, **Lisanü'l-Arab**, Beyrut, 1410/1990, IV, 181; İbrahim Mustafa ve Diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, 2. baskı, Daru'l-Mearif, Kahire, 1392/1972, s. 165; Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 466

³⁴ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**; Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, Özgürlük md., s. 667

³⁵ Acar, a.g.m., s. 79

³⁶ Acar, a.g.m., s. 80

Yine bunun gibi, herhangi bir dînî inanca sahip olmayan biri için din hürriyetinin, ya da buna bağlı olarak yapılan başörtü mücadelesinin bir anlamı olmayabilir.³⁷ Dolayısıyla meseleye bu açıdan bakıldığında, hürriyet ya da özgürlük kavramının bir anlamda izafî (göreceli) bir yapıya sahip olduğunu da unutmamak gerekir.

Günümüzde hürriyet denilince modern anlamdaki hürriyetler akla gelir. Bu hürriyetler de bedenî, fikrî ve manevî hürriyetlerden teşekkül etmektedir.

Bedenî hürriyet; hareket ve faaliyet serbestliğinin bir ifadesi olan oturup kalkma, çalışma ve seyahat etme serbestliğini, fikir hürriyeti; serbestçe düşünüp, düşündüğünü söz ya da yazıyla başkalarına aktarabilme serbestliğini, manevî hürriyet ya da vicdan hürriyeti de herkesin dilediği dinin veya felsefî, siyasî, iktisadî bir doktrinin akîde ve esaslarını serbestçe benimseme ve bunları hiçbir korku ve endişe duymadan açıklayabilme hakkını ifade eder.³⁸

İslâm hukukuna göre insanlar fitrat olarak hürdür. Her insan hür doğar ve eşit haklara sahip olarak yaşamına devam eder.

Bu itibarla, demokrasinin temel esaslarından biri olarak kabul edilen hürriyet anlayışı, bütün İslâm müesseselerinde ve Hz. Peygamber'in oluşturduğu toplum modelinde mevcut olup, gereği gibi tatbik edildiği takdirde, müslümanlar en mükemmel şekilde hürriyete sahip olan insanlar olacaklardır. Zira İslâm'da asıl olan hürriyettir, sınırlama ve yasaklar istisnâdır. Çünkü İslâm Hukuku'nun temel kurallarından birisi şudur: **“Eşyada aslolan ibahadır.”**³⁹ Yani bir davranışın helâl olup olmadığında, veya o fiile müsaade edilip edilmediğinde tereddüt edilirse, söz konusu eylemin, yukarıdaki kural gereği serbestliğine hükmedilir. Aksini savunan

---

³⁷Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, Ankara, 1995, s.74

³⁸ Acar, a.g.m., s.81

³⁹ Zekiyüddîn Şaban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)**, (Trc: İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, (5. Baskı), s. 218; Hüseyin Algül ve Diğerleri, **İlmihal İman ve İbadetler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, I, 152

delil getirmek durumundadır.⁴⁰

Buna göre İslâm, hürriyetle iç içe olup, onu zorunlu bir insanî olgu olarak kabul eder. Bunun zıddı olan hürriyetsizlik ya da esaret ise arızidir.⁴¹

Zira insanlar hür olmasalardı, ya hepsi cebren küfre düşürülerek zulme ve adaletsizliğe uğramış olacaktı, ya da cebren bütün insanlık Allah'a inanmaya zorlanarak farklı ruhlar, kabiliyetler ve farklı gayretler eşit sayılmış olacaktı. Netice itibariyle de haksızlık ve adaletsizlik ortaya çıkacak, insanın yaratılış gayesi olan imtihanın⁴² bir anlamı kalmayacaktı.⁴³

Genel olarak din ve hürriyet kavramlarını bu şekilde izah ettikten sonra, bu iki kavramın alt başlıklarına geçebiliriz. Bu kavramlarla ilgili olarak çok değişik alt başlıklar olmasına karşın⁴⁴ biz, konumuzla yakından ilgili olduğuna inandığımız, “**din seçme hürriyeti**” ve “**ibadet hürriyeti**” alt başlıkları üzerinde duracağız.

1. Din Seçme Hürriyeti

Din seçme hürriyeti denilince, genellikle şahısların istedikleri dini serbestçe seçmeleri, seçtikleri dinin bütün kurallarını hiçbir müdahaleye maruz kalmadan yaşamaları ve bu konuda, sahip oldukları öğrenme, öğretme ve yayma gibi hakları kullanmaları akla gelir.

İnsan için inanma hakkı en derin rûhî bir ihtiyacın ifadesi ve vicdanımızın hakkı olmakla beraber,⁴⁵ din sadece vicdanlara hapsedilen bir inançtan ibaret de değildir. Bunun yanı sıra, kişinin dünyevi hayatına yön veren ahlâkî, hukûkî ve sosyal kuralları da ihtiva eden bir yapıya sahiptir. Bundan dolayıdır ki, dini sadece

---

⁴⁰ Armağan, Servet, **İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 76: Krş., Bakara, 2/29

⁴¹ Acar, a.g.m., s. 87,88

⁴² Mülk, 67/2

⁴³ İdris Şengül, “**Kur’an Kaynaklı Hoşgörü ve Hürriyet**”, Diyanet İlmi Dergi, C. 43, sayı: 2, (Nisan, Mayıs, Haziran), 2007, s. 124

⁴⁴ Bak. D.İ.A. “**Din**” Md. ; Armağan, a.g.e., s. 74-80; Acar, a.g.m.

⁴⁵ Şengül, a.g.m., a.y.

kişi ile Allah arasında cereyan eden bir vicdan meselesi olarak göstermek asla doğru değildir.⁴⁶

Kur'an-ı Kerim'de din seçme hürriyetiyle ilgili en sarih ifade,

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁴⁷ ayetidir.⁴⁸

Bu ayete göre Kur'an, insanları diledikleri inancı tercih etmekte serbest bırakmış ve buna başkalarının müdahalesini yasaklamıştır. Zira bir şahsı, İslâm dinini kabule zorlayarak müslüman yapmanın kişiye sağlayacağı uhrevî bir yarar söz konusu değildir. Bu davranışın Müslümanlara dünyevî bir faydası da olmaz. Aksine böyle bir şahıs, kendi isteğiyle tercih etmeyip, başkalarının zoruyla böyle bir karar vermek durumunda kaldığı için, inanmadığı halde inanmış gibi gözükersen münafıklık yapmış olacaktır. Bu durumda, İslâm toplumu açısından en tehlikeli grup olan münafıkların sayısının artması söz konusu olacağından, topluma daha büyük bir zarar dokunacaktır. O halde din bir tercih işi, bir gönül meselesidir.⁴⁹

Konumuzun temel dayanaklarından birini teşkil eden yukarıdaki âyete, tüm ön yargılardan uzak ve yalın bir şekilde bakıldığında, taşıdığı hükmün genel olduğu, üzerinde hiçbir kayıtlama ve sınırlamanın bulunmadığı ortaya çıkacaktır. Zira, لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ “*lâ ikrahe fi'd-Din*” (dinde zorlama yoktur) ibaresinde, nefy edatı olan لَا “LÂ” dan sonra, nekre bir kelime olan إِكْرَاهَ “İKRÂHE” gelmiştir. Bu durumda “*nefyden sonra nekre umum ifade eder*” kuralı gereği ayetteki söz konusu ibare,

⁴⁶ Ömer Faruk Harman, “Din” D.İ.A., IX, 320

⁴⁷ Bakara, 2/256

⁴⁸ Ayetin geniş bir değerlendirmesi için bkz.: Halil Altuntaş, “İslâm'da Din Hürriyetinin Temelleri”, (3. Baskı), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 16-72

⁴⁹ Acar, a. g. m., s. 88

hiçbir kaydı ve şartı kabul etmeyecektir.⁵⁰

Bu âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak kaynaklarımızda şu bilgilere rastlamaktayız:

Medineli Araplar, İslâmiyet'ten önce çocuklarını çeşitli maksatlarla Yahudi ailelerine verirlerdi. Daha sonra bunların bir kısmını geri alırlar, bir kısmı da Yahudilerle beraber kalır ve onların dinini benimserdi. Medineli Araplar İslâmiyet'i kabul edince Yahudiliği benimsemiş olan çocuklarını zor kullanarak Müslüman yapmak istemişler, ama söz konusu âyetin inişiyle yapılmak istenen bu fiil yasaklanmıştır.⁵¹

Bir diğer rivayette ise, **Benî Nadr** Yahudileri sürgün edildiği sırada, içlerinde kendilerinin dinine girmiş Ensar çocukları da bulunmaktaydı. Medineli müslümanlar, çocuklarını zorla alıp da kendilerini müslüman yapmak isteyince, bu âyet nazil olmak suretiyle bu duruma engel oldu.⁵²

Zor kullanarak insanları İslâm dinine sokmanın meşru olmadığını kabul eden âlimlerin bir kısmı, bu hürriyeti sadece semavi dinlere mensup Yahudi ve Hıristiyanlara tanımaktadırlar.⁵³ Bu görüşlerini de âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilen olaya ve Tevbe sûresindeki şu âyete dayandırmaktadırlar:⁵⁴

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا
يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Rasûlü’nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini

---

⁵⁰ Şaban, a. g. e., s.347; Altuntaş, a.g.e., s.16

⁵¹ Yazır, a. g. e., I, 866

⁵² Ebu Davud, Cihad, 126; Taberi, Camiu'l-Beyan, III, 21-23, Beyrut, 1419 / 1999

⁵³ Muhammed b. Ömer ez-Zemahşeri, **el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil**, Beyrut, 1407 / 1987, I, 304; M. Hamdi Yazır, a. g. e., I, 866

⁵⁴ Altuntaş, a. g. e., s. 22-24

kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın”⁵⁵

Malik b. Enes ve el-Evzâî (ö.157/774) gibi bazı âlimler de âyetin hükmünün (yukarıda izah ettiğimiz gramer yapısına uygun olarak) hiçbir sınırlama olmaksızın herkesi kapsayacağı görüşünü ileri sürmektedirler. Bu görüşe göre nüzûl sebebindeki olay, âyetin sadece Ehl-i Kitapı kapsadığı anlamına gelmeyeceği gibi, Tevbe suresi 29. ayette **“kendilerine kitap verilenler”** (Yahudi ve Hıristiyanlar)’in zikredilmesi, âyetin bu grubun dışındakilere de şâmil olmayacağı anlamına gelmez.⁵⁶ Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) Mecusilere de Ehl-i Kitap’a yapılan muameleyi yapmış ve onlardan da cizye almıştır.⁵⁷

Öncelikle âyetin özel bir sebebe binaen gelmiş olması onu umûmîlikten çıkarmaz ve sırf bu sebebe has kılmaz. Bu durumda, gerek âyetin inmesine vesile olan özel sebep, gerekse kendi manası kapsamına katılabilecek diğer durumlara teşmil edilmek suretiyle âyetin hükmü genişletilir. Zira Kur’an ve Sünnet’teki nasların çoğunluğu özel sebeplere binaen gelmiştir. Böyle olmakla beraber, Sahabe bunların umûmuna göre amel etmiş, onları nüzûl veya vürûd sebeplerine hasretmemiştir. Bu uygulamaya hiç kimse itiraz etmemiş ve sebebin özelliğine değil, lâfzın umûm oluşuna bakılması gerektiğine dair âdeta icma oluşmuştur. Hatta bu husus şöyle ifade edilerek yerleşik bir kural halini almıştır: **“Sebebin özel oluşu değil, lâfzın umûm oluşu dikkate alınır.”⁵⁸**

Bununla birlikte, âyetin nüzûlüne sebep olan olayı tamamen göz ardı etmek de kabulü mümkün olmayan bir durumdur. Zira **‘Ulûmu’l-Kur’an’** içerisinde **‘Esbab-ı Nüzûl’** denilen mühim bir ilim mevcuttur. Üzerinde durduğumuz âyet için de bir nüzûl sebebi zikredildiğine göre, söz konusu nüzûl sebebinin konumuz muvacehesinde incelenme zarureti ortaya çıkmaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında ise, şu husus gözden kaçmamaktadır:

---

⁵⁵ Tevbe, 9/29

⁵⁶ Altuntaş, , a. g. e., s. 44-47

⁵⁷ Malik b. Enes, el-Muvatta, Zekât, 42

⁵⁸ Zekiyüddin Şaban, a.g.e., s. 358

Âyetin inişine sebep olan olay dikkatle tetkik edildiğinde din hürriyetinin, hürriyetler içerisinde ne denli bir öneme sahip olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Zira nazil olan âyet, Medineli Müslümanların, farklı dini benimsemiş kendi çocuklarına bile baskı yapıp, onları zorla müslüman yapmak istemelerinin İslâm'a uygun olmadığını ifade etmektedir.⁵⁹

Olaya bu açıdan baktığımızda, hem âyetin hiçbir sınırlamayı kabul etmeyen, umuma şamil bir anlam ifade ettiği görüşünün daha doğru bir yaklaşım olduğu, hem de tezimizin ana konusu olan, ikinci bölümünde işleyeceğimiz Tevbe sûresi 5. âyetin Kur'an bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü kendi öz çocuğuna bile belli bir yaştan sonra İslâm'a girmesi için baskı yapılmasını reddeden bir din, sırf müşrik oldukları için, (başka hiçbir sebep yokken) buldukları yerde öldürülmelerini emreder mi? Bu ve benzeri âyetler çoğu zaman kendi dönem ve şartlarından kopuk, sathî olarak ele alındığı için aralarında çelişki varmış gibi değerlendirilmiş ve bunu gidermek için de çok kolay bir yol olan *nesih* olgusuna müracaat edilmiştir. Hâlbuki yukarıda izah etmeye çalıştığımız gibi, âyetler indikleri sosyal şartlar ve olaylardan koparılmadan, ayrıca siyak-sibak ile Kur'an bütünlüğü göz ardı edilmeden değerlendirilse, Allah Kelâmı'nda hiçbir çelişkinin olmadığı⁶⁰ kolayca anlaşılacaktır.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in şu ayetleri de, bütün ön yargılardan sıyrılmış olarak, dikkatlice incelendiğinde bu tezin çok daha sağlıklı olduğu rahatlıkla anlaşılacaktır:

“Allah وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ”
dileseydi puta tapmazlardı. Seni onlara koruyucu yapmadık. Onların vekili de değilsin.”⁶¹

“De ki hak وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ”

⁵⁹ Ebû Davud, Cihad, 126; Yazır, a. g. e., I, 866

⁶⁰ Nisa, 4/82

⁶¹ En'am, 6/107

Rabbinizdendir. Öyleyse dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”⁶²

“لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ” Onları doğru yola iletmek sana ait değildir. Ama Allah, hidayete ulaşmak için çaba sarf edenleri doğru yola iletir.”⁶³

“إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ” Sen sevdiğini doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediğini doğru yola iletir.”⁶⁴

“وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا ْمُؤْمِنِينَ” Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündeki insanların tamamı iman ederlerdi. Yoksa sen, inanmaları için insanlara zor mu kullanacaksın?”⁶⁵

“لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ” “Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”⁶⁶

İşte tüm bu ve benzeri Kur’an ifadeleri, “**dinde zorlama yoktur**” ayetinin hiçbir kayıt ve sınırlamaya mahal bırakmaksızın, tüm inanç gruplarını kapsadığını ifade eden ikinci görüşün daha tercihe şayan olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, din ile hürriyet konusunu en güzel bir şekilde birleştiren Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın, konuyla ilgili görüşlerine yer vermek istiyorum. Merhum Elmalılı özetle şunları söylemektedir:

“Dinin şartı akıl ve iradedir. Akıl bulunmayınca dinle ilgili işler ve dinî yükümlülükler de bulunamayacağı gibi, seçme hürriyeti bulunmadıkça da dinin idare ve etkisi, başka bir ifade ile dindarlık bulunamaz. Bundan dolayıdır ki, dinde ilim meselesinden başka bir de irade meselesi vardır. Gerçekten bilgili ve akıllı olmak, dindar olmak için yeterli değildir. Diğer bir ifade ile din ilâhî bir kanun, dindarlık ise insanların emek ve çabalarının sonucudur. Bunu birbirinden ayıramayanlar ilim

---

⁶² Kehf, 18/29

⁶³ Bakara, 2/272

⁶⁴ Kasas, 28/56

⁶⁵ Yunus, 10/99

⁶⁶ Kâfirun, 109/6

adına hatalara düşerler”⁶⁷

“Hak din zorla değil, seve seve iyilik yapan, istediğini yapmakta serbest olan insanlar yetiştiren bir terbiye nizamıdır ve bütün mutluluklarda iyiliğin yapıcısıdır. Dinin iyiliğe sevk etmesi mecburiyete ve zorlamaya dayanmıyor. O, önce serbest hareket etmeyi teşvik eder ve ona güzelce serbest hareket etmenin ölçüsünü verir. Güzel sonuç ile kötü sonucu göstererek uyandırır ve iyiliğe yönlendirmeyi bu gönül hoşluğu ile yapar. Bunun için **لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ** "Dinde zorlama yoktur."⁶⁸ denilir. Din, insanı, güzel ahlâk ve tabiat ve yüksek fazilet sahibi olan, hayırsever, iyilik yapan, istediğini serbestçe yapan bir insan yapmak istiyor. Bu ise yalnız dinin zatında değil, insanın istediğini seçmesinde ve onunla dindar olmasında ve bunun sağladığı başarıyla doğru orantılıdır. Bu vesile ile şunu birbirinden ayırmak gerekir ki; dinin insanı yönlendirmesi başka, birini dine yönlendirmek başkadır. Kısacası din, iman ve amel konusu olarak akla ve irade hürriyetine teklif edilecek hak ve iyilik kanunlarının toplamıdır ki buna millet ve şeriat da denilir. Dindarlık da bu kanunların severek ve isteyerek tatbik edilmesidir.”⁶⁹

2. İbadet Hürriyeti

Kur'an-ı Kerim'in, din konusunda insanlara baskı yapılmasını kesin olarak yasakladığını⁷⁰ yukarıda izah etmiştik. İstedikleri dini seçme hakkına sahip olan insanlar, bunun tabîî sonucu olarak, seçtikleri dinin gereğince amel etme hakkına da sahip olacaklardır. Bunun sonucu olarak, ibadet ettikleri dinin mabetlerini inşa ve tamir etme hakkı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Konuyla ilgili olarak, Hac suresindeki şu ayet dikkat çekmektedir:

---

⁶⁷ M. Hamdi Yazır, a. g. e., I, 84

⁶⁸ Bakara, 2/256

⁶⁹ M. Hamdi Yazır, a. g. e., I, 89

⁷⁰ Bak: Kehf, 18/29; Bakara, 2/272; Kasas, 28/56; Yunus, 10/99; Kâfirûn, 109/6

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ

“Onlar, sırf ‘Rabbimiz Allah’tır’ dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah’ın ismi çokça anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım edecektir. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, mutlak galiptir.”⁷¹

Âyette geçen manastırlar, rahiplerin ibadet için kapandıkları yüksek ve sarp yerlere inşa edilmiş inziva mekânları, kiliseler Hıristiyanların, havralar da Yahudilerin ibadet mahalleri anlamındadır.⁷² Bu âyette, bütün ilâhî dinlerdeki ibadetlerde Allah’ın çokça anılmasının temel hedef olduğunun vurgulanması, söz konusu dinlerin mabetlerinin sıralanması ve ardından da İslâm’ın mabedi olan mescitlerin zikredilmesi manidardır.

Ayrıca İslâm Tarihine baktığımızda, Peygamberimiz (s.a.s.)’in, Necran Hıristiyanlarıyla yapmış olduğu zimmet antlaşmasında, onların mabetlerine dokunulmayacağını açıkça belirttiğini ve “Necranlılar ve tâbileri için, malları, din ve cemaatleri, kiliseleri ve malik oldukları diğer şeyler hususunda Allah’ın himayesi ve Muhammed’in teminatı vardır.” Maddesine yer verdiğini görmekteyiz.⁷³

İslâm hukukçuları, gayri müslimlerin yeni mabetler inşa etme ve mevcut olanları koruma konusundaki haklarını üç grup halinde mütalâa etmişlerdir:⁷⁴

---

⁷¹ Hac, 22/40

⁷² Kur’an Yolu, III, 736

⁷³ M. Akif Aydın, “DİN”, D.İ.A., IX, 326; Servet Armağan, **İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, Ankara, 1996, s. 107

⁷⁴ M. Akif Aydın, a. g. md., a. y.

1. Barış yoluyla ele geçirilen ve gayri Müslimler tarafından kurulan şehirler:

Bu tip şehirlerdeki mabetlerin inşası ve tamiri, antlaşmadaki hükümlere tabi olmakla birlikte, prensip olarak buralardaki mabetlere hiçbir şekilde dokunulmaması esastır.

2. Savaş yoluyla ele geçirilen ve gayri müslimler tarafından kurulan şehirler:

Buralardaki mabetler tahrip edilmez. Ancak bunların mabet olarak korunup korunmayacağı konusunda, olumlu ve olumsuz iki görüş mevcuttur. Bu tür yerlerde gayri müslimler tarafından yeni mabet yapılmasına ise pek sıcak bakılmaz.

3. Müslümanlar tarafından kurulan şehirler:

Müslümanların bizzat kendilerinin inşa ettiği memleketlerde, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre gayri Müslimlerin mabet açmalarına izin verilmez.⁷⁵

İbadet hürriyeti ya da bir başka ifade ile bireylerin inancını yaşama hakkı konusunda, farklı din mensuplarının mabetleriyle ilgili, İslâm hukukçuları tarafından ortaya konan görüş ve içtihatları kendi dönemlerinin sosyal ve siyasi şartlarına bağlamak gerektiği kanaatindeyiz. Aksi takdirde bu durum, Kur'an'ın farklı inanç ve düşüncedeki insanlara yaklaşımını ortaya koyan yukarıdaki âyetleriyle bir tezatlık ortaya koyacaktır.

Nitekim tarih boyunca da İslâm Devletlerinin topraklarında çeşitli dinlere ait mabetler bulunmuş, bu mabetlerden özellikle kilise ve havralar siyasi otorite tarafından himaye edilmiştir.⁷⁶

Ayrıca günümüz açısından meseleye yaklaştığımızda, bu tip içtihatların pek isabetli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira çağımızda bir çok gayri Müslim

---

⁷⁵ M. Akif Aydın, a. g. md., a.y.

⁷⁶ Armağan, a.g.e., s.108

memleketlerde camilerin inşa edilip, günde beş defa ezan okunduğu yadsınamaz bir vakıadır. Hal böyle iken, müslüman memleketlerde gayri müslimlere mabet açma hakkı vermemenin, ne din ve vicdan hürriyetiyle, ne de mütakabiliyet esasıyla bağdaşır bir tarafı vardır.

Çağdaş alimlerimizden Abdülkerim Zeydan, bu tür içtihatlarda müçtehitlerin, yaşadıkları dönemlerdeki sosyo-kültürel şartlardan etkilendiklerini ifade ederek, sahabe döneminde hiçbir mabedin yıkılmadığına dikkat çekmektedir.⁷⁷

---

⁷⁷ M. Akif Aydın, a. g. md., a. y.

İKİNCİ BÖLÜM
TEVBE SÛRESİ BEŞİNCİ ÂYET

I. TEVBE SÛRESİ BEŞİNCİ ÂYET

Tezimizin asıl konusu olan Tevbe sûresi beşinci ayete dair tahlil ve yorumlara geçmeden önce bu sûrenini geneli hakkında bir takım bilgiler vermenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

Bu sûre için müfessirler bir çok isim zikretmiş olmalarına rağmen,⁷⁸ özellikle iki ismin diğer isimlere nazaran daha çok ön plana çıktığı ve şöhret kazandığı müşahade edilmektedir; “**et-Tevbe**” ve “**el-Berae**”.

Bu iki isim, bir çok sûrede de görüldüğü gibi sûre içerisinde geçen lafızlardan alınmıştır. Sûrenin 102-106. ayetleri ile 112-118. ayetleri arasında, tövbenin mahiyeti ve kabul edilme şartları, ayrıca **Tebük Seferi**’nden geri kalan üç kişinin durumları ve bu sahabilerin tövbelerinin kabulünden bahsettiği için Tevbe Sûresi; birinci ayetteki ilk kelime olan ve aklanmak, yükümlülükten kurtulmak, azade olmak⁷⁹ anlamlarına gelen “**Berae**” sözcüğüne istinaden de Berae sûresi denilen bu sûre, mushaftaki sıralamaya göre dokuzuncu, iniş sırasına göre ise yüz on üçüncü sûredir. Maide sûresinden sonra, Nasr sûresinden önce Medine’de nazil olmuştur.⁸⁰ Hicretin dokuzuncu yılında nazil olmaya başlayan bu sûrenin Kur’an-ı Kerim’in en son inen

---

⁷⁸ Sûrenin diğer bazı isimleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Ömer ez-Zemahşeri, **el-Keşşaf an Hakaiki Gavamizi’t-Tenzil**, Beyrut, 1407 / 1987, II, 241; Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, İstanbul, 1935, III, 2442; Süleyman Ateş, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1989, IV, 25; Muhammed İzzet Derveze, **et-Tefsiru’l-Hadîs, (Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri)**, (Trc. Mehmet Baydaş, Vahdettin İnce, Ramazan Yıldırım), Ekin Yayınları, 1998, VII, 270

⁷⁹ Muhammed b. Ömer ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 241; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2446; Ebu’l-Al’â Mevdûdî, **Tefhimu’l-Kur’an**, Çev.: Muhammed Han KAYANÎ ve diğerleri, 2. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, II, 191

⁸⁰ Hayreddin Karaman ve diğerleri, **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2006, II, 716

sûresi olduğunu savunanlar da vardır.⁸¹

Bu sûrede çeşitli konular işlenmektedir. Ancak işlenen bu konuların hepsinin ortak özelliği; dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ,⁸² nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermenin genel adı olan ve "**güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak**" anlamına gelen "**cihad**"⁸³ teşvik etmektir.

Bunun yanı sıra, sûrenin geneline baktığımızda, aynı konunun bir uzantısı olarak addedebileceğimiz münafıklara, kâfirlere ve müşriklere karşı koymak ve samimi mü'minleri övgüyle anmak gibi konuların da sûrede yer aldığına şahit olmaktadır.

Sûrede yer alan konuları şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozan müşriklerden uzak durulması, ahitlerini yerine getiren müşrikleri kollamakla beraber bu anlaşmayı bozan müşrikler tövbe edinceye, namaz kılincaya ve zekât verinceye kadar onlarla savaşmanın teşvik edilmesi. (Âyet: 1-13)

2- Müşriklerin necis olduğu, onların artık İslâm'ın havzasına giren Beytül-Haram bölgesine girmelerinin caiz olmadığı, Allah'ın mescidlerine yönelip oraları imar edemeyecekleri veya Mescid-i Haram'ı İmar etmek suretiyle bir hak ve üstünlük iddia edemeyeceklerinin bilinmesi, dolayısıyla oraya yaklaştırılmamaları gerektiğinin vurgulanması. (Âyet: 17-19, 28)

3- İnkârı iman etmeye tercih eden akraba ve ebeveynin sıkı dost edinilmemesi, onlara karşı Allah yolunda cihad edilmesi, Allah ve Rasulü'nü onlara tercih etmenin gereğinin yerine getirilmesi ve buna aykırı olduğu sürece dünyanın tüm isteklerinden

---

⁸¹ M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2441; H. Tahsin Emiroğlu, **Esbab-ı Nüzûl (Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri)**, Konya, 1981, V, 187 "

⁸² Şerif Ali b. Muhammed el-Cürçani, , **Kitabu't-Ta'rifat**, Beyrut, 1408/1988, s. 80;

⁸³ Ahmet Özel, "Cihad", D.İ.A., VII, 527

vazgeçilmesi. (Âyet: 23, 24)

4- Allah'a ve Rasulü'ne iman etmeyen, onların haram kıldığını haram saymayan, hak dine tabi olmayan kitap ehliyle, onların kendilerini kurtaracak cizyeyi verinceye ve İslam'ın otoritesine boyun eğinceye kadar kendileriyle savaşmanın (her türlü mücadeleyi yapmanın) teşvik edilmesi. (Âyet: 29)

5- Dört haram ayın saygınlığının pekiştirilmesi, bu aylardan bazılarını öne alıp, bazılarını arkaya bırakarak, ya da bazısını haram olmaktan çıkarıp onun yerine başka aylar getirmek suretiyle onların sayısı ve vakti üzerinde oynamanın haram olduğunun vurgulanması. (Âyet: 36, 37)

6- Tüm rivayetlerin “**Tebük Seferi**” olduğunda ittifak ettikleri savaşa katılım teşvik edilmekte, katılmakta gevşeklik gösteren ve ondan geri kalanlar ikaz edilerek, onlar nifakla vasıflandırılmaktadır. (Âyet: 38-42)

7- Münafıkların tavırları, sözleri, düzenbazlıkları, türlü desiseleri, mü'minlerle alay etmeleri, Tebük seferine çıkmalarına engel olmaya çalışmaları ve sözlerinde durmadıkları ortaya serilmekte, ayrıca yalan yeminleri ve mazeretleri eleştirilerek, onlara sert ikazlar yapılmakta ve onlara karşı kesin ve kararlı bir tavır koyma emredilmektedir. (Âyet: 43-69, 73-83)

8- Arapların huy ve davranışları, kâfirlerin küfrünün şiddeti ve onlardan münafık olanların nifakı, sebepleriyle birlikte açıklanarak, müslüman olanların iman ve amellerinde samimi olanları övülmektedir. (Âyet: 97-99)

9- İnanç ve davranış açısından insanlar; İslâm'a intisap edenler, ilk samimi müslümanlar ve bunlara en güzel bir şekilde tabi olanlar, iyi amellerle kötü amelleri birbirine karıştıranlar, gizlenmiş münafıklar, gerçek durumları bilinmeyip Allah'a havale edilmiş insanlar ve zarar ve fesadını açıkça ortaya koyan münafıklar şeklinde bir tasnife tabi tutulmaktadır. . (Âyet:100-106)

10- Müşrikler için istiğfar etmek ve münafıkların cenazeleri üzerine namaz kılmak yasaklanmıştır. (Âyet: 84,113-115)

11- Bazı fakir müslümanların cihada davet edildikleri esnada sergiledikleri samimi tavırları, savaştan geri kalan bazı samimi kimselerin aşırı pişmanlıkları ve Allah'ın bunların tövbelerini kabul ettiği vurgulanmaktadır. (Ayet: 91,92,117,118)

12- İlmin de cihad kadar önemli olduğu vurgulanarak, cihada giderken ilmin de ihmal edilmemesi için gerekli tedbirlerin alınması ve söz konusu vazifelerin nöbetleşerek ifa edilmesi istenmektedir. (Ayet: 122)

13- Kur'an'ın nüzûlü esnasında münafıkların takındığı tavırlar ortaya konmaktadır. . (Ayet: 124-127)

14- Sûrede varılan sonuç ise şudur: Şefkatli, merhametli ve size çok düşkün olan Rasulullah (s.a.s.)'e uyun ve kâinatın Rabbi olan Allah'a tevekkül edip, O'na güvenin.⁸⁴ . (Ayet: 128,129)

İçerdiği konuları maddeler halinde özetlemeye çalışırken de belirttiğimiz gibi, sûrenin büyük bir kısmı; Tebük savaşı, bu savaşın hangi şartlarda vuku bulduğu ve bu esnada cereyan eden olaylar üzerinde durmaktadır. Muhtevası ve konusu itibariyle ortaya konan tarihi bilgiler, sûrenin tamamına yakın bir bölümünün Tebük Seferi'nden kısa bir müddet önce başlayıp, sefer müddetince ve seferden hemen sonraki günlerde, en büyük kısmıyla da Medine'den Tebük'e yapılan uzun yürüyüş sırasında vahyedildiğini göstermektedir.

Sûre'nin beşinci ayetini de kapsayan baş tarafı, kronolojik sıra itibariyle daha sonra nazil olmakla birlikte, yer verdiği konu bakımından sûrenin diğer bölümlerinin en önemlisi konumundadır. Bundan dolayı bu bölüm, Tebük Seferi'ni takiben yani kronolojik sıra itibariyle diğer bölümlerden sonra inmiş olsa da, sûrenin en başında yer almıştır.⁸⁵ Ayrıca bu bölümde zikredilen konu hac esnasında ilan edilmeyi gerektirecek kadar önemli olacak ki Peygamberimiz (s. a. s.), bu bölümdeki âyetler nazil olur olmaz hiç vakit kaybetmeden, hac farızasını ifa için Kâbe'ye doğru henüz

---

⁸⁴ M. İzzet Derveze, a. g. e., VII, 267,268; Süleyman Ateş, a. g. e., IV, 25; Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, II, 202

⁸⁵ Mevdudi, a. g. e., II, 191,192; Kur'an yolu, II, 716

yala çıkmış olan Hz. Ebubekir (r.a.) ve ashaba yetişip âyetleri tebliğ etsin diye Hz. Ali'yi (r.a.) görevlendirdi.⁸⁶

Bu sebepten dolayı aşağıda izah edileceği üzere her ne kadar inceleme konumuz Tevbe Sûresi beşinci âyet ise de, kronolojik olarak diğer bölümlerinden ayrı ve daha sonra inen Tevbe Sûresi'nin baş tarafını bir bütün olarak ele alma ve inceleme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca Tebük Seferi'nin hemen ardından inen sûrenin baş tarafındaki âyetler grubunu ve bu esnadaki psikolojik ve sosyolojik yapıyı yeterince anlayabilmek için Tebük Seferi'ni de tahlil etmemiz gerekmektedir.

A. ÂYETİN TARİHSEL KONUMU

Araştırmamıza konu olan âyetin tarihsel konumu ile ilgili verilere başlamadan önce, Tevbe Sûresi beşinci âyetin, bir bütün olarak metnini ve meâlini verelim:

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ
فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Haram ayları çıkınca, bu Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı dosdoğru kılıp zekâtı da verirlerse artık kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁸⁷

Metnini ve meâlini verdiğimiz Tevbe Sûresi beşinci âyetin tarihsel konumu derken kastedilen, Tebük Seferi'nin ardından nazil olan ve beşinci âyeti de ihtiva

⁸⁶ Mevdudi, a. g. e., II, 191

⁸⁷ Tevbe, 9/5

eden Tevbe Sûresi'nin baş tarafındaki âyetler grubunun indiği dönemdeki tarihi süreçtir. Söz konusu dönemi kapsayan tarihi olayların tetkik edilmesi, temel konumuz olan âyetin daha gerçekçi değerlendirilmesine katkıda bulunacağı muhakkaktır. Bu yüzden öncelikle bu esnada cereyan eden olaylar ve bu olaylarla bağlantılı olan siyasi ve sosyal şartlar üzerinde durulacaktır.

1. Âyetin İndiği Dönemdeki Siyasî ve Sosyal Şartlar

Çalışma konumuz olan Tevbe Sûresi beşinci ayeti sağlıklı bir yöntemle değerlendirebilmek için, bu âyetin de içerisinde bulunduğu Berae Sûresi'nin baş tarafından itibaren, belli bir âyet grubunun inmesine vesile olan siyasî ve sosyal olayların bilinmesine ihtiyaç vardır.

Zira bir metnin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi, o metnin siyak ve sibakının dikkate alınmasının yanı sıra, hangi ortam ve şartlar muvacehesinde tezahür ettiğinin dikkate alınması da oldukça mühim bir meseledir. Üstelik bir de söz konusu olan insanlığa yol gösterme⁸⁸ gayesini hedefleyen Allah Kelâmı ise, konunun önemi bir kat daha artacaktır.

Şu halde Tevbe Sûresi beşinci ayeti tahlil ederken, öncelikle âyetin indiği ortam ve şartlara bakma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı söz konusu âyet ve bu âyetle birlikte nazil olan Tevbe suresinin diğer âyetlerinin inzalinden bir kaç ay önce vuku bulan **Tebük Gazvesi**'ne ve bu esnada cereyan eden bazı hadiselerle bir göz atmamız gerekmektedir.

Rivayet edildiğine göre hicretin dokuzuncu yılı recep ayında Peygamberimiz (s.a.s.) Müslümanlarla birlikte Tebük Seferi'ne çıktı.⁸⁹

Bu gazvede bazı önemli hususlar dikkat çekmektedir. Şöyle ki:

---

⁸⁸ İsra, 17/9

⁸⁹ Kamil Miras, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, D.İ.B. Yayınları, 8. baskı, Ankara, 1972, X, 408; **Siret-u İbn-i Hişâm Tercemesi**, (Tercüme: Hasan EGE) Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985, IV, 214

Öncelikle bu gazve Peygamberimizin bizzat iştirak ettiği en son gazvedir.⁹⁰ Bu gazveden sonra Hz. Peygamber ömrünün sonuna kadar bir başka sefere çıkmamıştır.

Ayrıca bu gazveye; gidilecek mesafenin uzaklığı, karşılaşılabilecek düşmanın Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) ve müttefikleri gibi kuvvetli bir ordudan teşekkül etmiş olması, zaman itibariyle yaz mevsiminin en sıcak günlerinde vuku bulması⁹¹ ve kıtlık senesinde cereyan etmesi⁹² dolayısıyla **غزوة العسرة (Gazvetü'l-Usre = Zorluk Gazvesi)** adı da verilmiştir.⁹³ Havalarda aşırı sıcak olması ve bölgedeki kuraklıktan dolayı insanların işi çok zordu. Meyvelerin olgunlaşma ve toplanma zamanı gelmişti. Bir çok insan bahçeleri ve meyveleri arasında kalmak istediği için, isteksiz bir şekilde savaş hazırlıklarına devam ediyordu. Bu bakımdan **“zorluk gazvesi”** için hazırlanan bu orduya aynı zamanda **جيش العسرة (Ceyşü'l-Usra = Zorluk Ordusu)** adı verilmiştir.⁹⁴

İşte tüm bu sebeplerden dolayıdır ki, Kur'an-ı Kerim de bir nevi bu güçlülere dikkat çekerek olayın vuku bulduğu zaman dilimini **ساعة العسرة (Sâ'atü'l-Usre = güçlük zamanı)**⁹⁵ diye nitelendirmiştir.

Bu gazvenin ne kadar zor şartlarda cereyan ettiğini ortaya koyan yukarıdaki nitelendirmelerin yanı sıra, âdetta bu durumu özetleyen bir olayın da Kur'an'ı Kerim'e yansıdığını müşahade etmekteyiz. Münafıkların Müslümanları sefere katılmaktan vazgeçirmeye çalışırken ve seferden geri kalmış olmalarının verdiği sevinç sarhoşluğuyla kendi aralarında konuşurken sarf ettikleri, **“bu sıcakta sakın**

---

⁹⁰ el-Kurtubi, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed, **el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an**, Beyrut, 1407/1987, VIII, 67; Kâmil Miras, Tecrid, X, 408

⁹¹ Tevbe, 9/81; İbnü'l-Esir, **el-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi**, Çeviren: M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1985, II, 256

⁹² İbn-i Hişam, a. g. e., IV, 214; Tecrid, X, 409

⁹³ Kâmil Miras, Tecrid, X, 409

⁹⁴ İbnü'l-Esir, a. g. e., II, 256

⁹⁵ Tevbe, 9/117

sefere çıkmayın”⁹⁶ sözü üzerine, o günlerdeki genel havayı ve münafıkların ruh halini ortaya koyan şu âyet nâzil oldu:

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ

“Allah’ın Resûlüne muhalefet etmek için geri kalanlar (sefere çıkmayıp) oturup kalmalarına sevindiler. Mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi çirkin gördüler; «bu sıcakta sefere çıkmayın» dediler. De ki: «Cehennem ateşi daha sıcaktır!» Keşke anlasalardı!”⁹⁷

Bu gazvede dikkat çeken bir diğer husus da şudur:

Peygamberimiz (s.a.s.) herhangi bir sefere çıkacağı zaman genellikle gitmek istediği yeri gizlerdi veya taktik icabı maksadını doğrudan açıklamazdı. Ama Tebük seferinde farklı bir metot uyguladı. Bu yolculuğu; gidilecek yerin uzaklığını, zamanın yokluk ve kıtlık zamanı olduğunu, hatta düşmanın çokluğunu, Rumlar üzerine gidileceğini dolayısıyla konunun ciddiye alınması ve buna göre hazırlık yapılması gerektiğini belirterek ashaba açıkça ilan etti.⁹⁸ Doğu Roma’ya karşı düzenlenecek böyle bir sefer için önceki uygulamaların aksine, hazırlıkların yapılması konusunda açık bir tebligatta bulunmuş olması, söz konusu seferin ne derece önemli bir sefer olduğunu hissettirdi.⁹⁹

Bu Gazve ile ilgili olarak üzerinde durmak istediğimiz son nokta da münafıkların söz konusu gazve ile olan irtibatıdır. Münafıkların toplu olarak güç gösterisinde buldukları en son gazve Tebük Gazvesi’dir. Hatta Hz. Peygamber devrindeki nifak hareketlerini inceleyen Yard. Doç. Dr. Ahmet Sezikli, Tebük Seferi’nde münafıkların nifaktaki kuvvetleri itibariyle en üst düzeye tırmanmaları

---

⁹⁶ İbn Kesir, İmaduddîn Ebu’l-Fida İsmail ed-Dimeşkî, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim**, 2. baskı, Daru’l-Kalem, Beyrut, (Tarihsiz) II, 325;

⁹⁷ Tevbe, 9/81

⁹⁸ İbn-i Hişam, a. g. e., IV, 215; İbnü’l-Esir, a. g. e., II, 256; Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, II, 197; Ahmet Sezikli, **Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri**, Ankara, 1997, s. 145

⁹⁹ Mevdudi, Tefhim, II, 197

sebebiyle bu dönemi “**nifakta zirve**” diye nitelendirmektedir.¹⁰⁰

Münafıkların Tebük gazvesinde bu derece gündemde olmalarının esas sebebi, haklarında en çok ayetin bu savaş sebebiyle nazil olmuş olmasıdır.¹⁰¹ Bununla birlikte Allah Resulü'nün, özel şartları sebebiyle çıkılacak seferin adresini açıkça belirtmiş olması da münafıklar için nifaklarını sergilemeleri açısından önemli bir fırsat olmuştur.¹⁰² Bunun sonucunda münafıklar İslâm aleyhindeki fitne ve desiselerini daha açık bir şekilde sergilemeye koyuldular. Böyle bir ortamda münafıklar, estirdikleri nifak rüzgarıyla müminleri öylesine etki altına aldılar ki, bu esnada nâzil olan âyetler inananları şu şekilde ikaz ediyordu:

‘Ey iman edenler! Size ne oldu ki, «Allah yolunda savaşa çıkın!» denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır.’

‘Eğer (gerektiğinde savaşa) çıkmazsanız, (Allah) sizi pek elem verici bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir; siz (savaşa çıkmamakla) O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir.’

‘Eğer siz ona (Rasûlullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir: Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına. Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir, diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir.’

‘(Ey müminler!) Gerek hafif, gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha

---

¹⁰⁰ Münafıkların Tebük savaşındaki pozisyonları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Sezikli, a. g. e., s. 142-169

¹⁰¹ Sezikli, a. g. e., s. 142

¹⁰² Sezikli, a. g. e., s. 145

hayırlıdır.¹⁰³

Beşinci ayetini incelediğimiz Tevbe sûresi, genel olarak Tebuk seferi çerçevesinde münafıklardan ve onların çirkinliklerinden bahseder. Öyle ki, bu gazveye yukarıda zikrettiğimiz adın yanı sıra bir de **الغزوة الفاضحة** (el-Gazvetü'l-Fadıha = Rüşvaylık Gazvesi)¹⁰⁴ adı verilmiştir. Zira bu gazve kadar münafıkların iç yüzlerinin ve kirli çamaşırlarının bu derece geniş bir şekilde gün yüzüne çıkarıldığı başka bir olay olmamıştır.¹⁰⁵

Münafıklardan bir kısmı bu gazveye katılıp nifaklarını burada sergiledikleri halde, bir kısmı da (Beni Seleme'nin kardeşi Ced b. Kays gibi)¹⁰⁶ Peygamberimize, *“ya Rasülellah! Bana izin versen de beni günaha sokmasan daha iyi olmaz mı? Allah'a yemin ederim ki, bütün kavminin de bildiği gibi kadınlara benden daha çok düşkün kimse yoktur. Korkarım ki sefer esnasında Benî Asfar'ın (Bizanslılar) kadınlarını görürsem dayanamam da günaha düşerim”*¹⁰⁷ gibi akla hayale gelmeyecek mazeretler ileri sürerek bu sefere katılmak istemediklerini beyan etmişlerdi.

Peygamberimiz (s.a.s.)'in kendilerinden yüz çevirerek izin vermek durumunda kaldığı münafıkların bu akıl almaz mazeretleri ile ilgili şu âyet nazil oldu:

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ اِنَّنِي لِي وَلَا تَفْتِنِّي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيْطَةٌ
بِالْكَافِرِيْنَ

‘Onlardan kimi de, “bana izin ver de beni fitneye düşürme” demektedir. Haberin

---

¹⁰³ Tevbe, 9/38-41

¹⁰⁴ Kâmil Miras, Tecrid, X, 420

¹⁰⁵ Kâmil Miras, Tecrid, X, 420; Sezikli, s. 142

¹⁰⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Camiu'l-Beyan An Te'vîli Âyi'l-Kur'an**, 1. baskı, Beyrut, 1419/1999, XIV, 445; İbnü'l-Esir, a. g. e., II, 256; İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, Beyrut, (Tarihsiz) II, 313

¹⁰⁷ İbn Hişam, a. g. e., IV, 215; İbnü'l-Esir, a. g. e., II, 256,257; İbn Kesir, a. g. e., II, 313; İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd Fî Heydi Hayri'l-İbâd**, (Trc.: Vecdi Akyüz, Ali Vasfi Kurt, Salim Ögüt), İklim Yayınları, İstanbul, 1990, IV,85; Kâmil Miras, Tecrid, X, 409; Sezikli, a. g. e., 147

olsun ki onlar zaten fitne çukuruna düşmüşlerdir. Şüphesiz ki cehennem, kafirleri elbette kuşatacaktır.’¹⁰⁸

Bu ve benzeri mazeretlerle sefere katılmayan münafıklar Medine’de boş durmamış, her türlü fitne ve desiseye baş vurarak, Müslümanlarla daha önce antlaşma yapmış bazı Arap kabilelerini etki altına alarak ahitlerini bozmalarına sebep olmuşlardı. Hatta bu durumu o kadar ileri boyutlara vardırımlardı ki, Peygamberimiz(s.a.s.) ashabıyla birlikte Tebük’ten döndüğünde, Beni Damra ve Beni Kinane gibi bir kısım kabileler hariç, çoğunluk Müslümanlarla yaptıkları ahitlerini bozmuşlardı.¹⁰⁹

Hz. Peygamber’in Tebük dönüşü yaptığı faaliyetlerden biri de münafıkların müslümanlara karşı bir komplo merkezi olarak inşa ettikleri ve **مسجد ضرار** “**Mescid-i Dırar**”¹¹⁰ adıyla meşhur olan binayı yıktırmasıdır. Bu mescit Peygamberimizin Medine’ye hicreti esnasında Kuba’da inşa ettirdiği ve Kur’an-ı Kerim’de **لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى** “**takva üzerine kurulan mescit**”¹¹¹ diye anılan “**Kuba Mescidi**”nin yakınında inşa edilmişti.¹¹² Münafıklar, Kuba Mescidi varken ayrı bir mescit yapmalarındaki gerekçeyi ise; **“ya Rasülallah! Biz bu mescidi zayıflar, yaşlılar, mescide gidemeyen hastalar, karanlık gecelerde ve yağmurlu kış gecelerinde zorluk çeken ihtiyaç sahiplerinin namaz kılmaları için inşa ettik”**¹¹³ diye izah etmekteydiler.

Halbuki asıl maksatları dokuz yıllık faaliyetlerinin neticesini almak üzere, üs

---

¹⁰⁸ Tevbe, 9/49

¹⁰⁹ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 245; Celalu’d-Din es-Suyûtî, **ed-Dürrü’l-Mansur Fi’t-Tefsir Bi’l-Me’sûr**, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1993, IV, 693; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2455, 2456

¹¹⁰ Tevbe, 9/107

¹¹¹ Tevbe, 9/108

¹¹² Kamil Miras, Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, 8. baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1988, V, 283

¹¹³ İbn Hişam, a. g. e., IV, 233; Kamil Miras, a. g. e., V, 283; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Tarihu’t-Taberî Tercemesi, (Trc. Mehmed Eminoğlu), 2. baskı, Elif Ofset, İstanbul, 1982, II, 497

olarak kullandıkları binaya mescit hüviyeti kazandırmaktı. Hedefleri mescit yapıp içerisinde namaz kılmak değil, bilâkis nifak faaliyetlerine güç kazandırmak, kendi sosyal varlıklarını Medine’de kabul ettirmek istemeleriydi.¹¹⁴ İşte münafıkların bu maksatlarını deşifre eden Kur’an-ı Kerim esas niyetlerini şu şekilde ortaya koyuyordu:

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
مِن قَبْلُ وَلِيَخْلِفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ
يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Rasûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, "bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok" diye de yemin ederler. Ama Allah şâhitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır.¹¹⁵

Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever.”¹¹⁶

Yukarıdaki âyetlerin nazil olmasıyla Peygamberimiz (s. a. s.) söz konusu mescidi yakıp yıktırıştır.¹¹⁷ Hz. Peygamber’in Mescid-i Dırar’ı yıktırması, hem münafıklar için büyük bir darbe oldu, hem de psikolojik açıdan tamamen çökmelerine

---

¹¹⁴ Sezikli, 155

¹¹⁵ Tevbe, 9/107

¹¹⁶ Tevbe, 9/108

¹¹⁷ İbn Hişam, a. g. e., IV, 233

sebepe oldu.¹¹⁸

İşte Tevbe Sûresi'nin beşinci âyetini de ihtiva eden ilgili ayetler, bu sosyal, siyasi ve hatta psikolojik olayların yoğun bir şekilde cereyan ettiği ortamda nazil olmuştur.

2. Âyetin Sebebi Nüzûlü

Rivayet edildiğine göre Rasûlullah ile müşrikler arasında biri genel, diğeri ise özel olmak üzere iki temel sözleşme (ahit) vardı. Genel sözleşme iki maddeden ibaretti. Bunlar:

Beyt-i Şerif'ten kimse men edilmeyecek.¹¹⁹ Yani herkes istediği zaman Kâbe'yi tavaf edebilecek.

Haram aylarında kimse rahatsız edilmeyecek.¹²⁰ Öteden beri müşrik Araplarda bir gelenek halini almış zilkade, zilhicce, muharrem ve recep aylarından oluşan haram aylarında kimseye dokunulmayacak.

Özel sözleşme ise Hüzaa ve Müdlic gibi kabilelerle yapılan ve kabilenin hususiyetine göre değişiklik arz eden muayyen müddetli sözleşme(ahit)lerdi.¹²¹

Hz. Peygamber Tebuk Seferi'ne çıkınca türlü bahanelerle sefere katılmayıp Medine' de kalan münafıklar, insanlar arasında bir takım uydurma sözler (erâcif) yaydılar. Bunun sonucunda müşrikler de Allah resulü ile aralarındaki antlaşmaları bozmaya başladılar.¹²² Öyle ki, Peygamberimiz ashabıyla Medine'ye döndüğünde müşriklerin çoğu antlaşmalarını bozmuş durumdaydılar.¹²³

---

¹¹⁸ Sezikli, a. g. e., s. 165

¹¹⁹ M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2455

¹²⁰ M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2455

¹²¹ M. Hamdi Yazır, a. y.

¹²² M. Hamdi Yazır, a. y. ; Emiroğlu, a. g. e., V, 191

¹²³ M. Hamdi Yazır, a. g. e., III. 2456

Tam bu sıralarda cereyan eden bir diğerk olay da, haccın farz kılındığı bu yıl (hicretin dokuzuncu yılı) Peygamberimiz(s.a.s.)’in bizzat hac yapmak istemesine rağmen, müşriklerin Kâbe’yi çıplak tavaf etmelerinden hoşlanmadığı için kendisi hacca gitmeyip yerine emir olarak Hz. Ebubekir’i görevlendirmesi hadisesiydi.¹²⁴ Müslümanlar Hz. Ebubekir’in komutasında Mekke’ye doğru yola çıktıktan sonra, Tevbe Sûresi’nin baş tarafından, inceleme konumuz olan beşinci âyeti de kapsayan bazı âyetler nazil olmak suretiyle,¹²⁵ münafıkların tesirinde kalarak antlaşmalarını bozan müşriklere güçlü bir ültimatı verilmiş oldu.

a. İnen Âyetlerin Tebliğ Edilmesi

Tebük Seferi’nin ardından müşriklerin, harici etkenlerle de olsa tek taraflı olarak antlaşmalarını bozmaları üzerine, Tevbe Sûresi’nin baş tarafından söz konusu âyetler nazil olunca Peygamberimiz (s.a.s.), bu âyetlerde zikredilen konunun hac esnasında ilan edilmeyi gerektirecek kadar önemli olduğunu¹²⁶ düşündüğü için, hac farzasını ifa etmek üzere Mekke’ye hareket eden ashabın dönüşlerini beklemeden, gelen âyetlerin mutlaka vakit kaybetmeden kendilerine duyurulması gerektiğini ifade etmek suretiyle söz konusu vazifeyi, **“bunu ancak benim yakınım olan birisi yerine getirebilir”** diyerek Hz. Ali’ye tevdi etti.¹²⁷ Bu mukaddes görevi Hz. Peygamber(s.a.s.)’den alan Hz. Ali, Kâbe yolunda ilerlemekte olan Hz. Ebubekir ve beraberindekilere yetişerek, bir rivayete göre 30 veya 40 âyet,¹²⁸ Mücahit’ten gelen başka bir rivayete göre ise 13 âyet okudu.¹²⁹ Ardından da dört şeyle gönderildiğini

---

¹²⁴ İbn Hişam, a. g. e., IV, 252; Muhammed b. Cerir et-Taberi, a. g. e., XIV, 281; İbni Kesir, Ebu’l-Fida’ İsmail ed-Dimeşkî, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim**, 2. baskı, Daru’l-Kalem, Beyrut, (Tarihsiz) II, 287,288; el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 7; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2441

¹²⁵ M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2456

¹²⁶ Mevdudi, a. g. e., II, 191

¹²⁷ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 243; M. Hamdi Yazır, III, 2441; İsmail Hakkı Bursevi, **Ruhu’l-Beyan**, İstanbul, 1389/1969, III, 382

¹²⁸ Bursevi, a. g. e., III, 383; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2441

¹²⁹ Fahu’d-Din er-Razi, Muhammed b. Ziyaüddin Ömer, **Mefatihü’l-Gayb**, Beyrut, 1411/1990, XV, 174,175; ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 243

söyledi. Bunlar;

1. Bu yıldan sonra müşriklerle Müslümanlar haccetmek üzere bir araya gelmeyecek.
2. Kâbe çıplak tavaf edilmeyecek.
3. Peygamberimizle aralarında antlaşma bulunanlar, bu antlaşmalarını sürelerinin sonuna kadar tamamlayacak,
4. Mümin olanlardan başka hiç kimse cennete giremeyecek¹³⁰

b. Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Bu rivayetler dikkatle incelendiğinde, özellikle iki konunun son derece calibi dikkat olduğu gözden kaçmayacaktır.

Bunlardan birincisi, nazil olan söz konusu âyetlerin muhtevasının son derece önemli ve aynı oranda da hassas olmasıdır. Zira Peygamberimiz(s.a.s.), bu esnada inen ayetlerin konusunun, ahabın Mekke'den dönmesini bekleyemeyecek ve hac esnasında duyurulmayı gerektirecek kadar önemli olduğunu düşünmüş olacak ki, hiç vakit kaybetmeden bu ayetlerin derhal duyurulmasını istemiş ve bu önemli görevi de en yakın akrabası olan Hz. Ali'ye tevdi etmiştir.

Dikkat çeken bir diğer husus da, Tevbe Suresi beşinci âyetin münferit olarak incelenmesinin doğru bir yaklaşım olmadığına ortaya çıkmış olmasıdır. Zira Peygamberimizin, Hz. Ebubekir başkanlığında hac farızasını ifa için Mekke'ye giden Müslümanlara, gelen âyetleri duyursun diye görevlendirdiği Hz. Ali, bir rivayete göre Tevbe Suresi'nin başından 30 veya 40, diğer bir rivayete göre ise 13 âyet okumuştur. Dolayısıyla tahlilini yaptığımız Tevbe Suresi beşinci âyeti, sağlıklı bir yaklaşımla kavrayabilmek için birinci rivayeti dikkate alırsak 30 ya da 40 ayetle birlikte, ikinci rivayeti dikkate alırsak 13 âyetle birlikte tahlil etme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

---

¹³⁰ Tirmizi, Tefsir, 10; ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 243,244; M. Hamdi Yazır, a. g. e, III. 2441; Bursevî, Ruhu'l-Beyan, III, 383

Yani konuya hangi açıdan bakarsak bakalım, Tevbe Sûresi beşinci âyeti müstakil olarak ele alıp üzerine hüküm bina etmeye çalışmak sağlıklı bir netice vermeyecektir. Buna ilave olarak bir de, bazılarının yaptığı gibi âyeti de kendi içerisinde bölmek suretiyle, sadece **فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ** “müşrikleri **bulduğunuz yerde öldürün**” kısmını alıp, işin ‘kıtal’ boyutunu ön plana çıkartarak adına da ‘Seyf Âyeti’ demek suretiyle üzerine hüküm bina etmeye kalkışmak, kanaatimizce son derece sağlıklı bir yaklaşımdır.¹³¹

Bundan dolayı Tevbe Sûresi beşinci ayeti doğru anlayabilmek için, en azından gelen rivayetlerden ikincisi olan Mücahid’ in rivayetini tercih etsek dahi, sûrenin 13 ayetini bir bütün olarak değerlendirmek durumundayız.

B. ÂYET ÜZERİNDE YAPILAN TARTIŞMALAR

Öncelikle Tevbe Sûresi beşinci âyetin, **فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ** “müşrikleri **bulduğunuz yerde öldürün**” ifadesini içermesi sebebiyle bazı alimler tarafından, âdeta başkalarına hayat hakkı tanımayan bir formatta olduğu ileri sürülerek, ayetin “seyf âyeti” (kılıç ayeti) olduğu üzerinde durulmuş, ardından da âyetin bu özelliğinden dolayı “insanlara karşı hoşgörülü olmayı”, “affetmeyi” ve “sevgiyle yaklaşmayı” içeren tüm âyetleri neshettiği sonucuna varılmıştır.¹³²

Ayrıca ayette geçen **الاشهر الحرم** “el-Eşhuru’l-Hurum=Haram Ayları” kavramı üzerinde de tartışan alimlerimiz, bu ayların cahiliye döneminde dahi Araplarca kutsal sayılan ve kaynağı Hz. İbrahim’e kadar uzanan “bilinen aylar” mı, yoksa antlaşmalarını bozan müşriklere verilen mühleti ifade eden dört ay mı olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Nihayet âyetin son bölümünde yer alan “namaz” konusu da İslâm

---

¹³¹ İbni Kesir, a. g. e., II, 291; Reşid Rıza, Muhammed, **Tefsiru’l-Kur’ani’l-Hakim (Tefsiru’l-Menar)**, Beyrut, 1420 / 1999 X, 161; Süleyman Ateş, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1990, IV, 30

¹³² Ateş, a. g. e., a. y.

âlimlerince üzerinde çokça tartışılan hususlardan bir olmuştur. Sünni ekol içerisindeki tüm mezheplerin bir şekilde bu âyetle irtibatlandırmaya çalıştıkları “namaz kılmayanlara verilecek ceza”nın bu âyetle ilişkisi ve cezanın boyutları da âlimlerimizin âyet üzerindeki tartıştıkları hususlardan bir diğeri olmuştur.

Şimdi bu tartışmalara sırasıyla değinelim:

1. Seyf Âyeti Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet

Bir kısım müfessirler bu âyeti genel anlamda “seyf ayeti” olarak nitelendirirken,¹³³ bazı müfessirler Tevbe suresi 36. ayet olan وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً “Müşriklerin sizinle topyekün savaştıkları gibi, siz de onlarla topyekün savaşın”¹³⁴ ayetinin seyf ayeti olduğunu ileri sürerler. Bir kısım müfessirler ise her iki ayetin de (Tevbe suresi 5. ve 36. âyetler) seyf ayeti olduğu görüşündedirler.¹³⁵

Ayrıca İbni Kesir’in anlattığına göre “Seyf âyetleri” neredeyse inanç açısından tüm grupları kapsayacak şekilde çoğaltılmaktadır. İbn-i Kesir, bu bağlamda şu haberi aktarmaktadır:

İbni Ebi Hatim, Süfyan b. Uyeyne tarihiyle gelen bir rivayette, Hz. Ali’nin şöyle dediğini rivayet eder:

“Peygamberimiz dört kılıçla (kılıç ayetiyle) gönderilmiştir,” dedikten sonra,

---

¹³³ İbni Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, Beyrut, (Tarihsiz) II, 291; Reşit Rıza, Muhammed, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Hakim (Tefsiru’l-Menar)*, Beyrut, 1420 / 1999 X. 161; Mer’i b. Yusuf el-Kermi, *Kalaidu’l-Mercan Fi Beyani’n-Nasih ve’l-Mensuh fi’l-Kur’an (Kur’an’da Nasih ve Mensuh)*, (Trc. Eyüp Aslan), İstanbul (Tarihsiz), s. 154; Ateş, IV, 30

¹³⁴ Tevbe, 9/36

¹³⁵ M. Reşit Rıza, a. g. e., X, 161

sırasıyla bu dört seyf âyetlerini şu şekilde sıralar:¹³⁶

1. Müşriklerle Alâkalı Seyf Ayeti: Tevbe Suresi 5. ayet müşrik Araplar hakkında nazil olmuştur.

فَاَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.”¹³⁷

2. Ehl-i Kitap’la Alâkalı Seyf Ayeti: Ehl-i Kitap hakkında inip, onlarla savaşmayı emreden Tevbe Suresi 29. ayet.

فَاتْلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine Kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek dini din edinmeyen kimselerle, küçül(üp boyun eğ)erek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın.”¹³⁸

3. Münafıklarla Alâkalı Seyf Ayeti: Tevbe Suresi 73. ayet Münafıklar hakkında nazil olmuştur.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

“Ey Peygamber, kafirlerle ve münafıklarla cihad et ve onlara karşı sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir. O ne kötü bir varış yeridir.”¹³⁹

4. Müslüman Bâğîlerle Alâkalı Seyf Ayeti: Hucurat suresi 9. ayet de birbirleriyle savaşan Müslümanlar (bâğîler) hakkında nazil olmuştur.

وَإِنْ طَافَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى

¹³⁶ İbni Kesir, a. g. e., II, 292

¹³⁷ Tevbe, 9/5

¹³⁸ Tevbe, 9/29

¹³⁹ Tevbe, 9/73

فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah’ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve her işte adaletli davranın. Şüphesiz Allah, adil davrananları sever.”¹⁴⁰

Yukarıdaki rivayetlerden de anlaşılacağı gibi, müfessirlerin çoğuna göre “seyf âyeti” Tevbe suresinin 5. âyetidir. Fakat bazı müfessirlerin yorumuna göre Tevbe suresi 36. âyet, bir kısmına göre de hem Tevbe suresi 5. âyet, hem de aynı sûrenin 36. âyetidir. Bunun yanı sıra diğer bir kısım müfessirlerin görüşüne göre de söz konusu âyet bir ya da iki tane değil; üçü Tevbe suresinde, biri de Hücürat suresinde olmak üzere dört tanedir. (Tevbe sûresi 5., 29., ve 73. âyetlerle Hücürat suresi 9. âyet)

2. Nesh Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet

Nesh kelimesi lügatte; değiştirmek, bir şeyi kaldırıp yerine başka bir şey koymak,¹⁴¹ izale etmek, gidermek,¹⁴² yok etmek, tebdil etmek,¹⁴³ tahvil etmek¹⁴⁴ ve

---

¹⁴⁰ Hucurat, 49/9

¹⁴¹ İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanü'l-Arab**, Beyrut, 1410/1990, III, 61; Ahmed Naim, Tecrid, XI, 44

¹⁴² Muhammed Ali Sâbûnî, **Ravaiu'l-Beyan, Tefsiru Ayati'l-Ahkami Mine'l-Kur'an**, İstanbul, (Tarihsiz), I, 89; Hac suresinin 52. ayeti (Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, O, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.) bu manadadır.

¹⁴³ İbn Manzur, a.g.e., III, 61; Sabuni, a.g.e., I.90

¹⁴⁴ Sâbûnî, a.g.e., I. 90; Nahl suresinin 101. ayeti (Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman –ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar “Sen ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.) bu manadadır.

nakletmek¹⁴⁵ anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁶

İstılahta ise, şer’î bir nassın hükmünün daha sonra gelen şer’î bir nas ile ortadan kaldırılmasıdır. Başka bir ifade ile, şer’î bir nassın hükmünün başka bir şer’î nass ile kaldırılması veya mukaddem tarihli bir nassın hükmünün muahhar tarihli bir nass ile değiştirilmesi veyahut da, mukaddes bir metnin ilgası anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁷

Bu ıstilahî manaların dışında nesh kavramını, ‘nesh-i şeriat’ ve ‘nesh-i âyet’ olmak üzere sınıflandırmak da mümkündür.¹⁴⁸

Nesh-i şeriat, İslâm’ın (Kur’an’ın) kendisinden önceki şeriatları neshetmesi anlamına gelir ki, bu konuda İslâm bilginleri arasında herhangi bir tereddüt ve tartışma söz konusu değildir. Yani neshin bu türünün gerçekleştiği konusunda İslâm alimleri tam bir ittifak halindedir.¹⁴⁹

‘Nesh-i âyet’ ise, yukarıdaki ıstilah anlamı ile genelde ilk akla geldiği üzere, Kur’an-ı Kerim’deki herhangi bir âyetin hükmünün daha sonra gelen bir delille yürürlükten kaldırılması amelîyesidir.

Neshin bu türünün bizatihi gerçekleşip gerçekleşmediği konusu İslâm uleması arasında ihtilafıdır. Bu tür bir neshin Kur’an’daki mevcudiyeti, İslâm alimlerinin ekserisi tarafından, yeni kurulmaya başlayan İslâm nizamının inkişaf ve

---

¹⁴⁵ İbn Manzur, a. g. e., III, 61; Sabuni, I, 90; Casiye suresi 29. ayet (Bu, yüzünüze karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü biz, yaptıklarımızı kaydediyorduk.–yani yaptıklarımızı aynen kitaba naklediyorduk.–) ve ruhların bir bedenden diğerine intikaline inananların kullandığı ‘tenasüh’ lafzı da bu manada kullanılmıştır.

¹⁴⁶ İbn Manzur, a. g. e., III, 61; Cürçani, Şerif Ali b. Muhammed, **Kitabu’t-Ta’rifat**, Beyrut, 1408/1988, s. 240; Çetin, Abdurrahman, “**Nesih**”, D.İ.A., XXXII, 579

¹⁴⁷ Seyyid Şerif Cürçani, a.g.e., s. 240; Çetin, a.g.m., s. 579; Sabuni, a. g. e., I, 90; Zekiyuddin Şaban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usulu’l-Fıkh)** (Trc. İbrahim Kafi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, Ankara, 2001, s. 424; İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 122

¹⁴⁸ Ahmed Naim, Tecrid, XI, 44

¹⁴⁹ Ahmed Naim, Tecrid, a. y.

tekamülü için tabî bir şey olarak algılandığından kabul görüp onaylanırken, diğer bir kısım İslâm uleması tarafından tereddütle karşılanarak kabul görmemiştir. Zira böyle bir hadisenin gerçekleşmiş olması bizzat Kur'an-ı Kerim'in;

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

“Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”¹⁵⁰ âyetiyle ters düşmektedir.¹⁵¹

Nesh hakkındaki bu özet bilginin ardından, konumuz olan Tevbe sûresi beşinci ayetin tahliline devam edebiliriz.

Âyet üzerinde nesh bağlamında yapılan tartışmalar, bir önceki başlık altında incelediğimiz **“seyf âyeti”** bağlamındaki tartışmalarla yakından ilgilidir. Zira bazı müfessirler söz konusu âyetin **“seyf âyeti”** olmasını, müşriklere karşı hoşgörülü olmayı emreden tüm âyetleri nesh etmesi ile irtibatlandırmaktadır.

Mesela İbni Kesir'in konuyla ilgili olarak verdiği şu malumat oldukça dikkat çekicidir:

“Bu Âyet-i Kerime seyf ayetidir. Çünkü Dahhak b. Müzahim bu âyetin, Peygamberimizle müşrikler arasındaki tüm antlaşmaları, tüm akitleri ve bunların müddetlerini nesh ettiğini söylemektedir.” dedikten sonra şöyle devam etmektedir: Yine aynı âyetle ilgili olarak Avfi de İbni Abbas'tan rivayetle, Berae suresinin inip, Haram aylarının bitmesi ve müşriklerle yapılan antlaşma müddetlerinin sona ermesiyle artık hiçbir müşrikle herhangi bir ilişki kalmadığını ifade etmektedir.¹⁵²

Yine müfessirlerin genel kanaatine göre bu ayet **“Seyf Âyeti”** olduğundan dolayı, Mekkî sureler içinde yer alan “müşriklere hoşgörülü davranmayı,¹⁵³ fırsat

---

¹⁵⁰ Nisa, 4/82

¹⁵¹ Ahmed Naim, Tecrid, XI, 44; Cerrahoğlu, a. g. e., s. 125

¹⁵² İbni Kesir, a. g. e., II, 291

¹⁵³ Bakara, 2/256; Al-i İmran, 3/20; Nisa, 4/80,81; Zuhruf, 43/89

vermeyi,¹⁵⁴ onlara aldırmamayı,¹⁵⁵ düşmanların eziyetlerine sabretmeyi¹⁵⁶ ve onlardan yüz çevirmeyi¹⁵⁷, ihtiva eden âyetleri neshettiği gibi, ayrıca barış¹⁵⁸ ve güzel muamelede bulunmadan¹⁵⁹ bahseden tüm âyetleri de nesh etmektedir.¹⁶⁰

Âyetin “**seyf âyeti**” olarak nitelendirilmesiyle, nesh arasındaki irtibatı ortaya koyduktan sonra esas konumuz olan, söz konusu âyetin nesh bağlamında incelenmesi meselesine başlayabiliriz.

Yukarıdaki izahtan da anlaşılacağı üzere, Kur’an-ı Kerimde neshin mevcudiyetini kabul eden müfessirlerin, nesihle en fazla ilişkilendirdikleri âyetin bu âyet olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira müfessirlerin beyanına göre, Kur’an’ın ana unsurlarından biri olan “başka din ve inanç sahiplerine karşı hoşgörülü olma” prensibini içeren tüm âyetlerin hükmü bu ayetle ortadan kalkmaktadır.¹⁶¹ (Yukarıda da işaret edildiği gibi, bu âyete “**seyf âyeti**” diye isim verilmesinin altında da kanaatimize göre bu anlayış yatmaktadır.) Bu anlayışa göre Tevbe suresi beşinci âyetin nesh ettiği tüm bu âyetlerin toplam sayısı 124 olarak verilmektedir.¹⁶²

Kur’an-ı Kerim’de neshin varlığını kabul eden alimlerin, mensuh âyetlerin

---

¹⁵⁴ Yunus, 10/20; Hud, 11/121,122; Hicr, 15/3; Meryem, 19/75,84; Taha, 20/135

¹⁵⁵ Araf, 7/199; Yunus, 10/41,99,108; Hud, 11/12; Rad, 13/40; Nahl, 16/82; İsrâ, 17/54; mü’minun, 23/54; Furkan, 25/63; Neml, 27/92; Ankebut, 29/50; Secde, 32/30; Sebe, 34/25; Fatır, 35/23

¹⁵⁶ Yunus, 10/109; Nahl, 16/126,127; Taha, 20/130; Sad, 38/17; Mü’min, 40/55; Kaf, 50/39; Müzzemmil, 73/10; Rum, 30/60

¹⁵⁷ En’am, 6/66,70,91,104,106,112,135; Hicr, 15/94

¹⁵⁸ Nisa, 4/90; Enfal, 8/61

¹⁵⁹ Bakara, 2/83; Maide, 5/13; En’am, 6/108; Hicr, 15/85; Nahl, 16/125; Mü’minun, 23/96; Fussilet, 41/34

¹⁶⁰ el-Kurtubi, a.g.e., VIII, 73; Muhammed İzzet Derveze, **et-Tefsiru’l-Hadis**, 1383/1963, XII, 76; Süleyman Ateş, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1990, IV, 30; Çetin, a.g.m., s. 580; Mer’i b. Yusuf el-Kermi, **Kalaidu’l-Mercan Fi Beyani’n-Nasih ve’l-Mensuh fi’l-Kur’an (Kur’an’da Nasih ve Mensuh)**, (Trc. Eyüp Aslan), İstanbul (Tarihsiz), s. 154; Bursevî, a.g.e., III, 387

¹⁶¹ Reşid Rıda, a.g.e., X, 161

¹⁶² Çetin, a.g.m., s. 580; Yusuf el-Kermi, a.g.e., s. 154; Tevbe suresi beşinci ayetin nesh ettiği ayetlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yusuf el-Kermi, a.g.e., s. 41-325

sayısı hakkında ihtilaf ettikleri malum bir vakadır. Söz konusu alimler bu âyetlerin adedini 5 ile 200 veya 300 arasında değişen rakamlarla ifade etmektedirler. Mensuh âyet sayısı üzerinde bu derece ihtilaf edilmiş olması, ilk dönem alimlerinin nesh kelimesine daha sonraki dönem usulcülerinin yükledikleri anlamdan daha geniş bir anlam yüklemelerinin yanı sıra, bazı alimlerin nesihte ifrata düşmüş olmalarının da etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Zira seleften gelen rivayetlere ve buna bağlı olarak ilk dönemlerde yazılan eserlere baktığımızda, mensuh âyetlerin sayısının en abartılı şekilde bu dönemlerde telaffuz edildiğine şahit oluyoruz.¹⁶³

Öte yandan neshi savunan hiçbir bilginin mensuh âyet sayısını 200¹⁶⁴ ya da en fazla 300¹⁶⁵ rakamının üzerine çıkarmadığını düşündüğümüzde, Tevbe suresi beşinci âyetin nesh ettiği âyet sayısının 124 olarak verilmiş olması, işin içerisinde bir garipliğin ya da en azından bir mübalağanın olduğu izlenimini vermektedir. Zira bu telakkiye göre mensuh âyetlerin sayısı itibariyle en abartılı yorumu dikkate alsak dahi, Kur'an'daki mensuh âyetlerin neredeyse yarısının nasihi (nesh edeni) Tevbe suresi beşinci ayet olmaktadır.

İşin daha da ilginç tarafı, bu kadar çok âyeti nesh eden bu “seyf âyeti” de, Dahhak, Süddi ve Ata'ya göre, Muhammed sûresi 4. ayet olan;

فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخِنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ
وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ
وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ

“(Savaşta) inkar edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince (onlara üstün gelince) bağı sıkıca bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Savaş sona erince de artık (esirleri) ya karşılıksız veya fidye karşılığı salverin. Durum şu ki, Allah dileseydi, onlardan intikam alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere

¹⁶³ Çetin, a.g.m., s.580

¹⁶⁴ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 126

¹⁶⁵ Çetin, a.g.m., s. 580

gelince, Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmaz.” âyetiyle nesh edilmiştir.¹⁶⁶ Fakat müşkülât bununla da sona ermemekte, Katade ve Mücahid’in bu konudaki yorumu işin ne derece karmaşık olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu müfessirlerimize göre, yukarıdaki görüşün tersine, seyf ayeti olan Tevbe Suresi 5. âyet, müşrik esirler hakkında öldürmeden başka bir yolun caiz olmadığı gerekçesiyle Muhammed suresi 4. ayeti de nesh etmektedir.¹⁶⁷

Aslında Tevbe suresi beşinci ayetin, özellikle Mekkî sûreler içinde yer alan ‘müşriklerin eziyetlerine sabretmeyi, onlara aldırmamayı ve ilişmemeyi’ emreden ayetleri nesh etmiş olması bağlamında düşündüğümüzde, Muhammed suresi dördüncü ayeti de nesh etmesi gayet tabii olacaktır. Zira karşılaşılan müşrikleri öldürmeyi emreden seyf ayeti, bunun aksi bir anlama gelebilecek ayetleri nesh ettiğine göre,

حَتَّىٰ إِذَا أَتَخْتَمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَأَقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا

“Nihayet onları iyice vurup sindirince (onlara üstün gelince) bağı sıkıca bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Savaş sona erince de artık (esirleri) ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin.” anlamındaki Muhammed sûresi dördüncü ayeti, içerisinde esir alma ve esirleri karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakma hükümlerini içermesi hasebiyle evleviyetle nesh edecektir. Meseleyi esas ilginç kılan şey, 124 âyetin nasihinin bir başka âyet tarafından nesh edilerek sonunda işlevsiz (mensuh) hale getirilmesidir.

Tüm bu nesh tartışmalarına karşı İbn-i Zeyd’in, her iki ayetin de muhkem olduğu görüşünü dile getirdiğini söyleyen Kurtubi, kendisinin de aynı görüşü paylaştığını ifade ederek, bu son görüşün yani her iki âyetin de muhkem olduğu görüşünün doğruluğunu şu şekilde savunmaktadır: “Çünkü esirleri karşılıksız, ya da fidye karşılığında serbest bırakma veyahut da öldürme hadisesi Bedir harbinde olduğu gibi Peygamberimiz (s.a.s.)’in müşrikler hakkında ilk savaştan itibaren uyguladığı bir

¹⁶⁶ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 73; İbni Kesir, a.g.e., II, 292; Mer’i b. Yusuf, a.g.e., s. 154

¹⁶⁷ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 73; İbni Kesir, a. g. e., II, 292

yöntemdir.”¹⁶⁸

Kurtubi, hem Tevbe sûresi beşinci ayet, hem de Muhammed sûresi dördüncü ayetin her ikisinin de muhkem olduğu görüşünün doğruluğunu savunurken ortaya koyduğu diğer bir gerekçe de, Tevbe sûresi beşinci âyette geçen **وَأَخَذُوهُمْ** ‘**onları yakalayın**’ lafzıdır. Çünkü bu cümle aynı zamanda ‘**onları esir alın**’ demektir. Esir almak ise devlet başkanının tasarrufunda olmak üzere, karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakmayı veya öldürmeyi ihtiva eder.¹⁶⁹

Burada Kurtubi’nin, İbni Zeyd’den nakille üzerinde durduğu her iki âyetin de muhkem olduğu görüşünü tasdik etmesinin takdire şayan olduğunu ifade etmekle birlikte, gerekçe olarak ileri sürdüğü deliller konusunda bazı çekincelerin olabileceğini de ifade etmek gerekir.

Kurtubi, her iki âyetin de muhkem olduğunu savunurken iki delil zikretmektedir. Her iki delilde de ortak olan nokta, esirlere karşı yapılacak muamelelerdir. Savaş esirleriyle ilgili olarak Kurtubi, üç farklı alternatiften bahsederek esirlerin ya karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakılabileceğini zikrettikten sonra diğer bir alternatif olarak da devlet başkanının inisiyatifine göre esirlerin öldürülebileceğinden bahsetmektedir.

Savaş esirlerine yapılacak muamele ile ilgili olarak, ilk iki alternatifin kaynağının Kur’an olduğu aşikardır. Zira Muhammed suresi dördüncü ayette Yüce Allah açık bir şekilde **فَإِمَّا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا** ‘**Savaş sona erince de artık (esirleri) ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin.**’¹⁷⁰ buyurarak bu konuya temas etmektedir. Kurtubi, bu ayetin Tevbe suresi beşinci ayetle birlikte muhkem olduğu görüşünü paylaştığına ve Peygamberimiz(s.a.v.)’in de öncelikle ayete uymak ve onu uygulamak zorunda olduğuna göre,¹⁷¹ delil olarak da tartışmasız ilk kaynak olan Kur’an’ın alınması çok daha yerinde olur kanaatindeyim.

---

¹⁶⁸ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 73

¹⁶⁹ el-Kurtubi, a.y.

¹⁷⁰ Muhammed, 47/4

¹⁷¹ En’am, 6/50; Araf, 7/203; Yunus, 10/15,109; Ahzab, 33/2

Savaş esirlerine uygulanacak muamele ile ilgili Kurtubi'nin üçüncü alternatif olarak zikrettiği **“esirlerin öldürülmesi”** hadisesine gelince, Kur'an'da savaş esirleriyle ilgili olarak böyle bir hüküm belirtilmediğine göre, Kurtubi'nin de yaptığı gibi burada Peygamberimiz(s.a.s.)'in uygulamasına müracaat edilecektir.

Asrı saadetteki uygulamalara baktığımızda, Kurtubi'nin işaret ettiği tek istisnanın dışında savaşlarda esir alınanlar asla öldürülmediğini görmekteyiz. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bunun tek istisnası vardır o da Bedir savaşı sonrası vuku bulmuştur. Bedir'de alınan esirlerden Nadr b. Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt bizzat Peygamberimiz(s.a.s.)'in emriyle öldürülmüştür.¹⁷²

Esirlerin öldürülmesi hadisesinin sadece Bedir esirlerinin bir kısmında tatbik edilmiş olması, üstelik de 70 esirin¹⁷³ içerisinde sadece iki kişide cereyan etmiş olması, bu öldürülen şahısların esir oldukları için değil, işledikleri başka suçlardan,¹⁷⁴ ya da daha açık bir ifade ile Peygamberimiz(s.a.s.)'e ve ashaba eziyet ve işkencelerinden dolayı¹⁷⁵ öldürülmüş olabileceklerini akla getirmektedir. Aksi takdirde geride kalan esirlerin de öldürülmüş olması gerekirdi ki, bu söz konusu olmamıştır. Nitekim **“Efendimiz'in (s.a.v.) Katıldığı Savaşlarda Sivillerin Korunması”** adlı makalesinde bu konuya temas eden Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN, konuyla ilgili şu malumatı vermektedir:

“Asrı Saadette, savaşlarda esir alınanlar asla öldürülmemiştir. Böyle bir durum sadece bir kere vuku bulmuştur. Bu da sadece Bedir savaşı sonrası olmuştur. Bedir'de alınan esirlerden Nadr bin Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt öldürülmüştür. Bu iki esir de, esir oldukları için değil daha önceden işledikleri suçlardan dolayı

---

¹⁷² Yakubî, Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer b. Vehb İbn Vâdîh; **Târihü l-Yakubî**, Dâru s-Sadr, Beyrut, (Tarihsiz) II, s. 46; el-Kurtubî, a. g. e., VIII, 73

¹⁷³ Yakubi, a. g. e., II, s. 46

¹⁷⁴ Zeylaî, Cemaluddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, Nasbu'r-Râye Li Ehâdîsi'l-Hidâye, 1. baskı, Li's-Sekafeti'l-İslâmiyye, Beyrut, 1418/1997 (I-IV) III, 457

¹⁷⁴ Vehbe Zühayli, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, (Trc.: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. Fehmi ulus), Feza Yayıncılık, 1994, VIII, 230

¹⁷⁵ Ağırman, Mustafa, **Efendimiz'in (S.A.V.) Katıldığı Savaşlarda Sivillerin Korunması**, Yeni Ümit Dergisi, Sayı, 77, (Temmuz-Ağustos-Eylül), Yıl, 18, İstanbul, 2007

cezalandırılmıştır.”¹⁷⁶

Buna rağmen fakihlerimizin genellikle, esirlerin öldürülmesinin câiz olduğu kanaatini taşıdıklarını ifade etmek isterim. Delil olarak da yukarıda bahsi geçen Bedir esirlerine yapılan muamelenin yanı sıra, savaşa dair âyetlerin genel ifadelerinin yanında, özellikle tahlilini yaptığımız Tevbe Sûresi beşinci âyeti gösterdiklerini belirtmek isterim.¹⁷⁷

Ayrıca İbnü'l-Cevzi'nin ifadesine göre, Muhammed suresi 4. ayetin Tevbe suresi 5. ayeti neshettiği düşüncesinin dayanağı, Enfal suresindeki,

مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثَخِّنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ
الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Yeryüzünde ağır bas(ıp küfrün belini iyice kır)ıncaya kadar hiçbir peygambere esir sahibi olmak yakışmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz. Allah ise (sizin için) ahireti istiyor. Allah daima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir.

Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığımız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”¹⁷⁸ ayetleri gereği, daha önce esirlerin öldürülmesinin vacip olduğu düşüncesidir.¹⁷⁹

Yani esirlerin öldürülmesinin yanı sıra, bir de Muhammed suresi 4. âyet gereği, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılmaları söz konusu olacaktır. Bu anlayışa göre, Tevbe suresi 5. ayet müşriklerin mutlak olarak öldürülmesinden, Muhammed suresi 4. ayet ise esir alınmasından bahsettiğine göre, aradaki çelişkinin giderilmesi için nesih kuralı işletilmiş ve Muhammed suresi 4. âyet Tevbe suresi 5.

---

¹⁷⁷ Vehbe Zühayli, a. g. e., VIII, 230

¹⁷⁸ Enfal, 8 / 67,68

¹⁷⁹ Mer’i b. Yusuf, a.g.e, s. 154

âyeti nesh ettiği görüşü benimsenmiştir.

İbnü'l-Cevzi ise, haklı olarak Tevbe suresi 5. ayette de **وَأَخْضِرُوا وَأَخْضِرُوا** “**onları yakalayıp hapsedin**” yani ‘**onları esir alın**’ ifadesinin bulunduğunu, dolayısıyla nesih iddiasının geçerli olamayacağını belirterek, bu iddiaları reddetmektedir.¹⁸⁰

Halbuki, hem Enfal suresi 67. ayette, hem de Muhammed suresi 4. ayette geçen ve “**boyun eğdirmek, zayıf düşürmek, belini kırmak, ağır basmak, üstün gelmek**”¹⁸¹ anlamlarına gelen **ثخن (S-H-N)** kökünden **أفعال (ifa'l)** kalıbındaki fiilin Enfal Sûresinde muzarisi, Muhammed Sûresinde ise mazisi kullanılmıştır. Meallerde genellikle ‘ağır basma, küfrün belini iyice kırma, iyice vurup sindirme, üstün gelme...’ gibi anlamlarla ifade edilen söz konusu kelimenin her iki ayette de kullanılmış olması ve Kur’an’da sadece Enfal 67. ve Muhammed 4. âyette geçmiş olması¹⁸² oldukça manidardır. Zira Enfal suresi 67. ayet, Bedir esirleri hakkında nazil olmuş ve esirlere yapılan muameleyi kınamıştır. Yapılan işlemin hatalı oluşuna gerekçe olarak da söz konusu fiilin kullanıldığı ayette, “henüz yeryüzünde ağır basıp küfrün belinin iyice kırılmamış olması” gösterilmiştir.

Fakat bundan sonraki süreçte müslümanlar çoğalıp güçlenince, yani ağır basıp küfrün belini iyice kırınca, “**Nihayet onları iyice vurup sindirince (onlara üstün gelince) bağı sıkıca bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Savaş sona erince de artık (esirleri) ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin.**” anlamındaki Muhammed suresi 4. ayet nâzil olmuştur.¹⁸³

---

¹⁸⁰ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 73; Mer’i b. Yusuf, a.g.e, s. 154

¹⁸¹ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 235,236; Mahmut Çanga, **Kur’an Kelimelerinin Anahtarı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1986, s. 112

¹⁸² Muhammed Fuat Abdülbaki, **el-Mu’cemu’l-Mufehres Li Elfazi’l- Kur’ani’l-Kerim**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1411/1990, s, 159

¹⁸³ ez-Zemahşeri, Keşşaf, II, 236

3. el-Eşhuru'l-Hurum Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet

Tevbe suresi 5. ayetin baş tarafında, **فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ** “Haram ayları çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.” İfadesine yer verilmektedir. Buradaki **الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ** “el-Eşhuru'l-Hurum” (haram ayları) tabirinden neyin kastedildiği hususunda müfessirler ihtilafa düşmüşlerdir.

Bazı alimler buradaki haram aylarından maksat, üçü peş peşe(zilkade, zilhicce ve muharrem), biri de ayrı (recep) olan maruf aylar,¹⁸⁴ yani kaynağı Hz. İbrahim’e dayanan¹⁸⁵, müşrik Arapların dahi saygı göstererek, her türlü savaşı yasakladığı, Kur’an’ın da tasvip ettiği aylar¹⁸⁶ olan zilkade, zilhicce, muharrem ve recep ayları olduğunu ileri sürerken;¹⁸⁷ bazıları da söz konusu ayların bilinen haram aylar olmayıp, bu ayetlerin nüzûlünden (ilanından) sonraki dört ay olduğunu savunmuşlardır.¹⁸⁸

Tevbe suresi 5. ayeti, Hz. Ali’nin tebliğ ettiği en az 13 ayetle bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, bir başka anlatımla bu âyetin siyak ve sibakını da dikkate aldığımızda ikinci görüşün daha isabetli olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira bu sûrenin 2. ayetinin baş tarafında müşriklere hitaben, **فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ** “Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın.” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla 5. ayette sözü edilen ‘haram ayları’ndan maksadın, 2. ayetteki dört aylık müddet olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü merhum Elmalılı Hamdi Yazır’ın da haklı olarak işaret ettiği gibi, ahdin söz konusu olduğu her hangi bir ay, hiç bir taarruz ya da savaş olmayacağı için ‘haram ayı’ konumundadır.¹⁸⁹

Haram aylarıyla ilgili bir diğer tartışma da, burada verilen dört aylık sürenin

---

¹⁸⁴ el-Kurtubi, VIII, 72

¹⁸⁵ Algül, Hüseyin, “Haram Ayları”, D.İ.A., XVI, 105,106

¹⁸⁶ Tevbe, 9/36

¹⁸⁷ İbni Kesir, a. g. e., II, 287; el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 72

¹⁸⁸ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 244; İbni Kesir, a. g. e., II, 291; el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 72; Mevdudi, Tefhim, II, 206; Bursevi, a. g. e., III, 383; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2456; Kur’an Yolu, II, 728

¹⁸⁹ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 243; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2456

başlangıç ve bitimi ile alakalıdır. Bazı müfessirler bu sürenin baş tarafının şevval ayında indiği bilgisinden hareketle söz konusu müddetin Muharrem ayının sonunda bitmesi gerekeceğini ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁰ Ancak bu ayetler grubunun, Hz. Ebubekir'in hac için gönderilmesini müteakip indiği, burada antlaşmanın feshini takiben müşriklere belirli bir müddet tanınmasının amaçlandığı ve bunun hac esnasında Zilhicce ayının 9 veya 10. günü tebliğ edildiği dikkate alınınca, dört aylık bu müddetin Zilhicce'nin 10'undan Rebiulahir'in 10'una kadar olduğunu kabul etmek gerekmektedir.¹⁹¹ Ayrıca verilen sürenin karşı taraf açısından bilinme zorunluluğu vardır. Aksi taktirde, her hangi bir duyuru yapılmaksızın süre verilmiş olması bir anlam ifade etmeyecektir.¹⁹² Dolayısıyla verilen dört aylık sürenin başlangıcı, Hz. Ali'nin bu ayetleri ilan ettiği tarih olan Zilhicce'nin 10. günü; bitişi ise, bu tarihten sonraki dört ayın bitiş tarihi olan Rebiulahir ayının 10. günü olmalıdır.

Bununla birlikte, o dönemde müşrik Arapların, haram ayların yerlerini değiştirmek suretiyle takip etmekte oldukları ve küfrün bir parçası olan “nesi” adeti¹⁹³ henüz kalkmamış olduğundan,¹⁹⁴ o yıl Zilhicce'nin 10'u sayılan hac gününün, gerçekte Zilkade ayına tesadüf ettiği rivayeti¹⁹⁵ esas alınırca, söz konusu süre 10 Rebiulevvel'de son bulmuş olacaktır.

“**el-Eşhuru'l-hurum**” bağlamında tartışılan bir diğer konu da, ayette sözü edilen dört ayın kimleri muhatap aldığı meselesidir. Bir başka ifade ile haram ayları ile kastedilen dört aylık sürenin kimlere verildiği meselesi tartışma konusu olmuştur. Zira o dönemdeki müşriklerin konumları birbirinden oldukça farklılık arz etmekteydi. Az da olsa müşriklerden bir kısmı Müslümanlarla yapmış oldukları antlaşmalara

---

¹⁹⁰ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 244; Mir'i b. Yusuf, a. g. e., s. 153; Kur'an Yolu, II, 723

¹⁹¹ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 64; İbni Kesir, a. g. e., II, 287; M. Hamdi Yazır, a. g. e., II, 2449; Kur'an Yolu, II, 723

¹⁹² M. Hamdi Yazır, a. g. e., II, 2449

¹⁹³ Tevbe, 9/37

¹⁹⁴ Nesi adeti, Resûlullah'ın haccında kaldırılarak aylar tam anlamıyla yerlerine oturtulmuştur. (bkz. Kur'an Yolu, II, 723)

¹⁹⁵ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 244; Yazır, a. g. e., II, 2449,2450; Mevdudi, Tefhim, II, 200; Kur'an Yolu, II, 723

sadık kalırken,¹⁹⁶ çoğunluk olan diğer bir kısmı ise yukarıda ifade edildiği üzere, münafıkların tesirinde kalarak Müslümanlarla yapmış oldukları ahitlerini bozmuşlardı. Antlaşmalarını bozan müşriklerin de daha önce Peygamberimizle yaptıkları antlaşma müddetleri aynı değildi. Bir kısmının antlaşma müddeti ayette belirtilen dört aydan daha az iken, diğer bir kısmının ise dört aydan daha fazla ya da sınırsızdı.¹⁹⁷

Tüm bu farklı statüdeki müşrikler için getirilen uygulamayı şu şekilde özetlemek mümkündür: Öncelikle dört ay mühlet verilen müşriklerin antlaşma hükümlerini çiğneyen müşrikler olduğunu belirtmek gerekir.¹⁹⁸ Zira 5. ayetin hemen öncesinde;

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

“Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan), hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Allah (haksızlıktan) sakınanları sever.”¹⁹⁹ İlahî hükmü yer almaktadır. Burada açıkça belli şartları (antlaşmalarına sadakat gösterme ve Müslümanların aleyhine başkalarıyla iş birliği yapmama) taşıyan müşriklerin, kendilerine mühlet verilenler olmadıkları ifade edilmektedir. Ayrıca 7. ayetteki, **“Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah (ahdi bozmaktan) sakınanları sever.”** hükmü de düşünüldüğü zaman, antlaşmalarına sadık kalan müşriklerin kendilerine ultimatome verilen müşrikler olmadığı anlaşılmaktadır. Bu grupta yer alan müşriklerle daha önce yapılan antlaşmaların

¹⁹⁶ Bunlar, **Benî Damra** ve **Benî Kinane** kabileleridir. Bkz. ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 243; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2456

¹⁹⁷ el-Kurtubî, a. g. e., VIII, 64

¹⁹⁸ M. Hamdi Yazır, a.g.e., II, 2447; Muhammed İzzet Derveze, **et-Tefsiru'l-Hadis**, (Trc. Mehmet Boydaş, Vahdettin İnce, Ramazan Yıldırım), İstanbul, 1998, VII, 278; Ateş, a.g.e., IV, 30

¹⁹⁹ Tevbe, 9 / 4

sürelerine riayet etmek yukarıdaki ayetler gereği zorunludur.²⁰⁰ Zira 4. ayetin başındaki istisna edatı olan **إِلَّا** ‘*illâ*’ ile başlayan cümle, 2. ayetteki **فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ** **أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ** “**Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın**” cümlesinden istisna edilmiştir.²⁰¹

Antlaşmalarını bozmalarından dolayı sûrenin baş tarafının inmesine sebep olan ve bu yüzden kendilerine dört aylık mühlet verilen müşriklere gelince, bu gruptaki müşriklerin antlaşma müddetleri ne olursa olsun her birine istisnasız dört ay müddet verildiği anlaşılmaktadır.²⁰² Buna göre antlaşma müddeti ayette belirtilenden daha fazla kalmış olanlar hakkında bu süre kısaltılmış, daha az kalmış olanlar hakkında ise uzatılmıştır. Süre tayin edilmeden antlaşma yapılanlar da antlaşmalarını çiğnedikleri için aynı kategoride değerlendirilerek bunlara da dört ay mühlet verilmiştir.

Bir de müslümanlarla aralarında herhangi bir antlaşma bulunmayan müşrik grubu var ki, bunlar hakkında bazı müfessirlerin tutumu dikkat çekicidir. Şöyle ki:

Müslümanlarla yaptıkları antlaşmalarını bozan ve bu yüzden sûrenin baş tarafının inişine sebep olan müşriklere, antlaşma müddetleri ne olursa olsun dört aylık süre verilirken, Müslümanlarla hiçbir antlaşma yapmamış, dolayısıyla ahitlerini bozmaları da söz konusu olmayan müşriklere ise elli gün mühlet verildiği ifade edilmiştir.²⁰³ Bu anlayışa göre, müslümanlarla antlaşması bulunup da antlaşmalarına sadakat göstermeyerek ahdini bozmuş olan müşriklere o yılın hac gününden itibaren dört aylık müddet tanınmışken, antlaşması bulunmayan müşriklere ise aynı tarihten itibaren muharrem ayının sonuna kadar elli günlük müddet tanınmış olmaktadır.

Müfessirlerimizin bu kanaate varmalarının asıl nedeninin, yukarıda ifade edildiği gibi, âyetleri siyak ve sibakından kopuk olarak ele almış olmalarının önemli

---

²⁰⁰ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 71; ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 246,247; İbni kesir, a. g. e., II, 291; M. Hamdi Yazır, a. g. e., 2455,2456; Kur’an yolu, II,723

²⁰¹ ez-Zemahşeri, a. g. e., II, 235,236

²⁰² el-Kurtubî, a. g. e., VIII, 64; Mir’i b. Yusuf, a. g. e., s. 153; Kur’an Yolu, II, 724

²⁰³ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 64; İbni Kesir, a. g. e., II, 287; Mir’i b. Yusuf, a.g.e. , s.153; Kur’an Yolu, II, 724

rol oynadığı kanaatindeyiz. Zira söz konusu müfessirlerin 2. ayette yer alan **فَسِيحُوا** **فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ** “yer yüzünde dört ay daha dolaşın” ifadesindeki “dört ay”ın müslümanlarla aralarında antlaşma bulunan, 5. ayetteki **فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ** “haram ayları çıkınca” ifadesindeki “haram ayları”nın ise müslümanlarla aralarında antlaşma bulunmayan müşrikler hakkında olduğu kanaatine sahip oldukları anlaşılmaktadır.²⁰⁴

Halbuki daha önce ifade ettiğimiz gibi, 5. ayette geçen “haram aylar” tabirinin 2. ayette zikredilen “dört ay” la aynı olduğu ve İslâmî terminolojide **الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ** “el-eşhuru’l-hurum” diye bilinen aylarla ilgisinin olmadığı kabul edilseydi, bu sûre ile getirilen düzenlemenin ruhuna daha uygun hareket edilmiş olurdu. Zira antlaşmasını bozan müşriklere bile dört ay güvence ve düşünme fırsatı veren bir düzenlemede, –antlaşması bulunmayanlar sürekli savaşı halinde kabul edilse dahi- hiç değilse ahdi bozmuş durumda bulunmayan bu kesim için diğerlerine göre çok daha kısa bir süre tanınmış olması anlamlı görünmemektedir.²⁰⁵

4. Namaz Kılmayanlara Verilecek Ceza Bağlamında Tevbe Sûresi Beşinci Âyet

İslâm’ın ibadet sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan namaz ibadeti, **إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا** “belli vakitlerde yerine getirilmek üzere farz kılınmış”²⁰⁶ ve çoğu zekatla beraber olmak üzere Kur’an’da yaklaşık yüz yerde zikredilmiştir.²⁰⁷ Kur’an-ı Kerim’de namazın bu oranda zikredilmiş olması, bu ibadete atfedilen önemin açık bir göstergesidir. Kulun Yaratanı ile münasebetinde önemli bir yere sahip olan namaz, **وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي** “Beni anmak için namaz kıl.”²⁰⁸ emriyle bizzat yaratıcı tarafından O’nu hatırlamanın ya da unutmanın bir vasıtası olarak sunulurken, müslüman bir şahsın hayatındaki işlevselliği ise **إِنَّ الصَّلَاةَ**

²⁰⁴ İbni Kesir, a. g. e., II, 287; Kur’an Yolu, II, 724

²⁰⁵ Kur’an Yolu, II, 724

²⁰⁶ Nisa, 4/103

²⁰⁷ M. Abdülbaki, Mu’cem, s. 412-414

²⁰⁸ Taha, 20/14

تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ “Namaz, hayasızlıktan ve kötü şeylerden alıkor.”²⁰⁹

İfadesiyle ortaya konmaktadır.

Namazla ilgili olarak Kur’an’ı Kerim’deki bu temel yaklaşımın yanı sıra hadislerde de konunun ehemmiyeti önemle vurgulanmış ve söz konusu ibadet Peygamber efendimiz (s.a.v.) tarafından İslâm’ın beş ana rûknünden biri olarak zikretmiştir.²¹⁰

Bu hususları göz önünde bulundurduğumuzda, namaz ibadetini yerine getiren bir müslümanın manevî açıdan büyük derecelere nâil olacağı, bu ibadeti ihmal ya da tamamen terk etmekle de büyük vebal altında olacağı tabiidir. Ancak bu vebal, sadece uhrevi bir ceza olarak mi kalacak, yoksa uhrevi cezanın yanında dünyevi bir yaptırımı da söz konusu olacak mı? Şayet böyle bir ceza olacaksa bunun türü ve boyutu ne olmalıdır?

İşte tüm bu sorular İslâm alimleri arasında tartışılmış ve birbirinden farklı çok değişik yorumlar ortaya çıkmıştır.

Konuya giriş sadedinde namazla ilgili olarak yukarıda zikredilenlerin konumuzla irtibatına gelince, bu konunun, yani **“namaz kılmayanlara verilecek ceza”** konusunun, incelemekte olduğumuz ayet olan Tevbe suresi beşinci ayette geçen bir cümleye dayandırıldığını ifade etmek istiyorum. Söz konusu cümle ayette şu şekilde yer almaktadır:

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ

“Şayet tövbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekatı da verirlerse artık onları serbest bırakın.”

Bu ifadede namazın, tövbeden sonra zekatla birlikte zikredilmiş olması bazı fakihlerimiz tarafından manidar bulunmuş ve bunun üzerine hüküm bina edilmiştir.

---

²⁰⁹ Ankebût, 29/45

²¹⁰ el-BUHARİ, İman, 1; Müslim, İman, 19; et-Tirmizi, İman, 3; en-Nesai, İman, 13

Zira bu konu, “**Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.**” emrinin hemen akabinde aynı ayette zikredilmekle, âdetâ müşriklerin ölümden kurtulma sebeplerinden biri olmuştur. Ayete göre müşriklerin ölümden kurtulmalarının diğer sebepleri de tevbe etmek ve zekat vermektir.²¹¹

İşte tüm bunları göz önüne alan bazı fakihlerimiz, namaz kılmayan müslümanları da aynı kategoride değerlendirerek, müşriklerle bir tutmuşlardır.

Fikhî mezhepler açısından konuya baktığımızda, bu konudaki en katı görüşün Hanbeli Mezhebi'nin kurucusu İmam Ahmet b. Hanbel'e ait olduğunu görürüz. Zira fikhî mezhepler içerisinde namazı terk eden bir müslümanın had cezası olarak değil de, dinden çıkıp küfre girdiği için “**irtidat**” hükmü gereği öldürüleceği görüşü sadece bu mezhepte dile getirilmiştir. Her ne kadar konuyla ilgili iki rivayet olduğu ve rivayetlerin birinde söz konusu cezanın müslümanlara uygulanan had cezası gibi değerlendirilse de, diğer rivayete göre namaz kılmayan bir müslüman kafir olduğundan dolayı mürted muamelesi görür ve bu yüzden öldürülür. Bu durumda bir müslüman için yapılan yıkama, kefenleme, cenaze namazı kılma ve müslüman mezarlığına defnetme işlemleri dahi bu kimse için yapılmayacağı gibi, müslüman varisleri ile aralarında miras hükmü de cereyan etmez.²¹²

Ahmed b. Hanbel ve aynı görüşü paylaşan diğer fakihlerin, Kur'an bağlamında bu konudaki delilleri, inceleme konumuz olan Tevbe suresi 5. ayettir. Onlara göre bu ayette müşriklerin öldürülmesi mubah kılınmış, serbest bırakılmaları için ise, tövbe edip, namaz kılmaları ve zekat vermeleri şart koşulmuştur. Şu halde bir kimse namazı kasten terk edince, serbest bırakılmasının şartlarını yerine getirmemiş olmakta ve böylece öldürülmesinin gerekliliği hükmü devam etmektedir.²¹³

Diğer mezhep imamlarından İmam Şafi ve İmam Malik de namazı kasten terk edenlere verilecek ceza konusunda Ahmet b. Hanbel'le aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Şu kadar var ki, Ahmet b. Hanbel bu cezayı “**irtidat**” hükmü

---

²¹¹ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 74

²¹² İbni Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Kudame el-Makdisî, Ebû Muhammed, **el-Muğnî fî Fikhî'l-İmam Ahmed b. Hanbel**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405/1985, II, 297-300

²¹³ İbni Kudâme, a. g. e., aynı yer

gereği verirken, İmam Şafî ve İmam Malik ise aynı cezayı müslüman bir şahsa uygulanan “**had cezası**” bağlamında telakki etmektedirler.²¹⁴ Kur’an noktai nazarından delillerine baktığımızda ise, yine Tevbe suresi 5. ayet karşımıza çıkmaktadır.

Fahrüddin er-Razi’nin ifadesine göre, İmam Şafî bu ayeti namaz kılmayanların öldürüleceğine delil getirmekte ve şöyle demektedir:

“Çünkü Allah teala kafirlerin kanlarını bütün yollarla mutlak olarak mübah kılmış, sonra da şu üç şeyin; küfürden tövbe etmenin, namazı kılmanın ve zekatı vermenin bir arada bulunması şartıyla onların kanlarını haram kılmıştır. Şu halde bunların üçü de bir arada bulunmadığı takdirde, asıl prensibe göre (ayetin baş tarafındaki –müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün- prensibine göre) kanlarının helâllığının devamı vacip olur.”²¹⁵

Ayrıca Kurtubi de Tevbe suresi 5. ayetin tefsiri sadedinde konuyla ilgili olarak Fahrüddin er-Razi ile benzer ifadeleri kullandıktan sonra, “Yunus b. Abdila’la, İbni Vehb’n İmam Malik hakkında şöyle söylediğini rivayet etti.” İfadesine yer verir ve İmam Malik’in, sözünü şu şekilde aktarır. “Kim Allah’a iman edip, elçilerini tasdik ettikten sonra namaz kılmaktan kaçınırsa öldürülür, Ebu Sevr ve tüm Şafiiler de bu görüştedir”²¹⁶. Bu aynı zamanda Hammad b. Zeyd, Mekhul ve Vekî’in de görüşüdür²¹⁷

Fıkhî mezhepler içerisinde, namazı kasten terk eden kimsenin cezalandırılması gerektiği ile ilgili en ılımlı yaklaşım, Hanefî Mezhebi’ne aittir. Başta Ebû Hanife olmak üzere Hanefî Ekolü’nün bilginleri, namaz kılmayanın kâfir olmayacağı ve bu eyleminde dirense dahi öldürülmeyeceği görüşündedirler. Ancak, onlara göre söz konusu eylemde ısrar eden yine de kendi haline bırakılmayıp cezalandırılır. Cezalandırmanın türü, ölünceye ya da tövbe edip namaza başlayıncaya

---

²¹⁴ İbni Kudâme, **el-Muğnî**, II, 298; el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 74

²¹⁵ Fahrüddin er-Razi, **Mefatihü'l-Ğayb**, Beyrut, 1411 /1990 (Birinci baskı), XV, 180

²¹⁶ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 74

²¹⁷ el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 74

kadar ta'zir edilip, hapsedilmesidir.²¹⁸ Buna ilave olarak kan çıkıncaya kadar dövüleceği de ifade edilmekte ve mezhebin temel görüşünün bu olduğu zikredilmektedir.²¹⁹

Burada akla şu soru gelebilir: Diğer üç mezhep, namazı terk etmenin kişiyi dinden çıkarıp çıkarmayacağı konusunda ayrılışlar da, netice itibariyle namazı terk etme suçuna öngördükleri ceza konusunda birleşmektedirler. Her üç mezhepte de sözü edilen fiilin cezasının ölüm olduğunu ve Kur'an bazındaki delillerinin inceleme konumuz olan Tevbe sûresi 5. ayet olduğunu yukarıda izah etmeye çalıştık.

Ancak Hanefî Ekolü'nün namazı terk etme fiiline öngördüğü ceza hapis ve ta'zir olduğuna göre, bu cezanın söz konusu ayetle alakası nedir? Başka bir ifade ile Hanefîlerin bu konudaki delillerinin, incelemekte olduğumuz âyetle her hangi bir bağlantısı söz konusu mudur? Bu sorunun cevabını da yine aynı ayette bulmak mümkündür. Şöyle ki:

Ayetin birinci kısmında müşriklerin bulunduğu yerde öldürülmesi, onların yakalanmaları, hapsedilmeleri ve tüm gözetleme yerlerinde gözetlenmeleri emredilmektedir.

Âyetin ikinci kısmında ise, birinci kısmında anılan emirlerin ortadan kalkması için âdetâ belli şartlar sıralanmaktadır. Bu şartlar da sırasıyla; tövbe etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekâtı vermektir.

Tövbe etmek, şirkten vazgeçip imana girmeyi, dolayısıyla ölümden kurtulmayı ifade eder. Namaz kılmak ve zekât vermek ise âyetin birinci kısmında sözü edilen “**hapsetme**” fiilinin, ikinci kısmındaki karşılığına tekâbül eden, **فَإِنْ تَابُوا** “şayet tövbe eder, namazı kılıp zekâtı da verirlerse kendilerini serbest bırakın.” İlâhî buyruğundaki “serbest bırakılma”ya

---

²¹⁸ Timurtâşî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, **Tenvîru'l-Ebsâr** (İbni Abidîn'nin Reddu'l-Muhtâr adlı haşiyesinin Haskefî'ye ait Dürrü'l-Muhtar adlı şerhinin metni), I,351,352; el-Kurtubî, a. g. e., VIII, 74; İbni Kudâme, **el-Muğnî**, II, 298 .

²¹⁹ İbni Abidîn, Muhammed Emîn, **Reddu'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtar**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, I, 352

delalet eder. Bu durumda şirkten tövbe etmekle “öldürülme” cezası ortadan kalkarken, namaz ve zekâtı terk etmenin yaptırımı olan “tutuklanma” cezası devam etmektedir. Zira namazı kasten terk edip zekâtı vermeyene hapis cezası uygulanır. İşte netice itibarıyla Hanefî mantığıyla bu âyetin hükmü, müşrikleri öldürmeyi, namaz ve zekâtı terk edenleri de söz konusu fiilleri yapıncaya kadar hapsedmeyi gerektirmektedir.²²⁰

Velhasıl, fikhî mezhepler içerisinde şayet namazı terk edenlere her hangi bir ceza ön görülmüş ise, sözü edilen eyleme verilecek cezanın türü ne olursa olsun, buna delil olarak Tevbe sûresi 5. ayet gösterilmiştir.

Görüldüğü üzere, namaz kılmayanlara verilecek ceza bağlamında en katı görüş (namaz kılmayanın kâfir olacağı ve bu yüzden öldürüleceği görüşü) İmam Ahmed b. Hanbel’e aittir. İmam Şafî ve İmam Malik, namazı kasten terk edenin itikadî durumu hakkında farklı görüşlere sahip iseler de, böyle bir kimseye ölüm cezası uygulanacağı hususunda Ahmed b. Hanbel’le birleşmektedirler.

Bununla birlikte, Ahmed b. Hanbel’e göre cezanın gerekçesi “irtidat” (dinden dönme) iken, İmam Şafî ve İmam Malik’e göre ise gerekçe, “**namazı kasten terk etme**” suçudur. Şu halde İmam Şafî ve İmam Malik’e göre namazı terk etmekle, (irtidat hariç) ölümü gerektiren bir suç arasında her hangi bir fark söz konusu değildir.²²¹

Bu konuda en ılımlı görüş Ebu Hanife’ye ait olsa da, namaz kılmayanlara ceza verilmesini öngörmesi (dövme ve hapis) açısından diğer üç imamla birleşmektedir.

Tez konumuz olan Tevbe Sûresi 5. âyet üzerinde yapılan tartışmalara, bu şekilde değindikten sonra şimdi ayetin genel değerlendirilmesine geçebiliriz.

---

²²⁰ el-Cassas, Ebûbekir Ahmed b. Ali er-Razî, **Ahkâmu’l-Kur’an**, Beyrut, 1415/1994, III, 108

²²¹ Altuntaş, a. g. e., s. 94,95

C. TEVBE SÛRESİ BEŞİNCİ ÂYETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Âyetin değerlendirilmesine geçmeden önce, bazı temel noktalara vurgu yapılması uygun olacaktır. Şöyle ki:

Bir metnin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle o metnin siyak ve sibakı dikkate alınmak zorundadır. Metnin içerisinden işimize gelen bir parçayı cımbızla çeker gibi alıp da metnin öncesine ve sonrasına hiç dikkat etmezsek, öncelikle metni amacından saptırabiliriz ve metinde hiç de kastedilmeyen hatta tam ters istikamete götürecek bir sonuca varabiliriz. Şayet bu metin, insanlığı dalâletten hidayete, karanlıklardan aydınlığa çıkaracak²²² ve en doğru yola iletcek²²³ ilâhi bir metin ise, bu kurala çok daha titizlikle uyma zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Çünkü bu metnin yanlış anlaşılması sebebiyle bir kişinin dahi yanlış yola sapması, vebali çok ağır olan bir sorumluluğu müciptir. Hele ayetleri indikleri ortam ve şartlardan kopuk olarak ele alıp üzerine hüküm bina etmek, hataya düşme oranını çok daha yukarılara taşıyacak, isabet etme oranını da o derece zayıflatacaktır.

Bu bakımdan, Allah kelimini ve onu oluşturan ayetleri doğru ve sağlıklı anlayabilmek için, öncelikle bazı can alıcı noktalara dikkat etmemiz hayati önem taşımaktadır:

Bunlardan birincisi ayetlerin, kendi çerçevesi ya da kendi bütünlüğü içerisinde değerlendirilerek sonuca varılmasıdır. Yani ayetin bütününe görmeden sadece ilgili pasajı alıp da sonuca varmaya çalışmak çoğu zaman maksadı aşan bir durum ortaya koyabilecektir.²²⁴

Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da ayetin siyak ve sibakıdır.

---

²²² İbrahim, 14/1

²²³ İsra, 17/9

²²⁴ Halis Albayrak, **Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine**, İstanbul, 1992, 44,45

Sağlıklı bir çıkarım yapabilmek için sözün öncesine ve sonrasına bakma, bir sözü bağlamından kopararak çekip almama, yorum yaparken konu bütünlüğünü göz önünde bulundurma gibi değişik şekillerde tarif edebileceğimiz bu kavram, Kur'an ayetleri söz konusu olunca önemini bir kat daha arttırmaktadır. Zira ayetlerin öncesine ve sonrasına bakmadan, kendi bağlamlarından kopuk bir şekilde münferit bir ayet olarak incelenmesi, telafisi çok zor bir sonuç doğurabilecektir.²²⁵

Son olarak da incelediğimiz ayetleri Kur'an'ın kendi bütünlüğü olgusunu göz ardı etmeden tahlil etmeli ve Kur'an'ın başka yerlerindeki diğer ayetlerle tezat teşkil etmeyecek şekilde yorumlamamız gerektiği hiçbir zaman unutulmamalıdır.²²⁶

Tetkik etmekte olduğumuz Tevbe suresi beşinci ayete bu yaklaşım muvacehesinde baktığımızda, âyetin genelde yukarıda sözünü ettiğimiz Kur'an bütünlüğü, hatta ayetin kendi bütünlüğü dikkate alınmadan âyet içerisindeki bir cümle (örneğin **“müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün”** cümlesi) müstakil olarak değerlendirilebildiğini ve siyak-sibakından, indiği ortam ve şartlarından kopuk olarak ele alındığını görmekteyiz.

Buna göre, âyetin doğru bir bakış açısı ile değerlendirilebilmesi için öncelikle yukarıda sözünü ettiğimiz temel ilkelere riayet edilmeli, indiği dönemdeki siyasî ve sosyal şartlar göz ardı edilmemelidir.

Tam bu noktada Kur'an'ı Kerim'deki 114 sûreden, sadece 5. ayetini incelediğimiz Tevbe Sûresi'nin baş tarafında **بِسْمِ** **“besmele”**nin bulunmadığını, bunun da özel bir anlam ifade ettiğini dikkate almak gerekir. Söz konusu sûrede besmelenin yer almayışının, müfessirlerimiz tarafından bir çok açıdan değerlendirildiğine şahit olmaktayız.²²⁷ Bu değerlendirmelerden özellikle üç tanesi ön plana çıkmaktadır.

Müfessirlerimizin Tevbe Sûresi'nin baş tarafında **“besmele”**nin yer almayışı

---

²²⁵ Albayrak, a.g.e., s. 46,47

²²⁶ Albayrak, a.g.e., s. 47-55

²²⁷ Meselâ bkz. ez-Zemahşerî, a.g.e., II, 241,242; el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 61-63; İbni Kesir, a. g. e., II, 287; Yazır, a. g. e., III, 2442,2443; Mevdudi, a. g. e., II, 191

ile ilgili yaptıkları yorumlardan ilki şu şekildedir:

Tevbe Sûresi ile bu sûreden bir önceki sûre olan Enfal Sûresinin, nüzûlleri itibariyle aralarında uzun bir müddet olmasına rağmen,²²⁸ mana ve muhteva yakınlıkları açısından bu iki sûre birbirlerinin devamıdır. Yani bu yoruma göre Tevbe Sûresi, Enfal Sûresinin devamı olduğu için, bu iki sûre aslında tek sûredir ve bundan dolayı da Tevbe sûresinin baş tarafına “*besmele*” yazılmamıştır.²²⁹

İkinci yoruma göre, bu sûrede “*besmele*”nin bulunmayışının özel bir nedeni söz konusu değildir. Mutlaka bir neden bulmamız gerekecekse, o neden Peygamberimiz(s.a.s.)’in bu sûre indiğinde sûrenin baş tarafına “*besmele*”yi imla edip yazdırmamış olmasıdır. Bu yüzden sahabe de sûrenin başına “*besmele*” getirmedi ve kendilerinden sonra gelen tabiîn de bu konuda onları takip etti.²³⁰

Bu keyfiyet, Kur’an’ı Kerim’in tevatür yoluyla nakledilip,²³¹ günümüze kadar eksiksiz bir şekilde gelebilmesi hususunda, Hz. Peygamber(s.a.s.)’den sonraki dönemlerde ashapın ve tabiînin ne derece titiz davrandıklarının önemli bir göstergesidir. Bunun yanı sıra, ashap ve tabiînin Kur’an’ın orijinal şeklinin korunması konusunda gösterdikleri bu titizlik, Allah Kelâmı’nın vahyedildiği şekildeki orijinalitesini koruması hususunda son derece dikkat gösterilmiş olduğu gerçeği hakkında ilâve bir delildir.²³²

Bu konuda yapılan yorumların üçüncüsü ise, hem konumuzla çok daha fazla irtibatlı olan, hem de müfessirler arasında çok daha fazla kabul gören bir yorumdur. Bu yoruma göre ise, sûrenin baş tarafında “*besmele*”nin yer almayışının sebebi, Tevbe Sûresi’nin antlaşmalarını bozan müşriklere karşı ağır bir ihtarla başlamış olmasıdır.

Bu izaha göre, güven ve rahmetin ifadesi olan “*besmele*” ile, ağır bir ihtar ya

---

²²⁸ Yazır, a.g.e., III, 2442

²²⁹ ez-Zemahşerî, a. g. e., II, 241; el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 62,63

²³⁰ Mevdudi, a. g. e., II, 191

²³¹ Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, Menahilu’l-İrfân Fî Ulûmi’l-Kur’an, Mısır, 1372, I, 13

²³² Mevdudi, a. g. e., II, 191

da ulti­matomla başlayan Tevbe sũresinin yan yana gelerek birlikte okunması uygun gœrũlmemiřtir.²³³

Genel kabul gœren bu ikinci yaklaşımın dikkate alınması, konumuz açısından bir hususun daha önemle vurgulanmasını gũndeme getirmektedir. O da; yukarıda izah etmeğe çalıştığımız gibi, hiçbir metnin bulunduğu sosyal ve siyasi şartlardan kopuk olarak zuhur etmediği hususudur. Yũce Rabbimiz bile 113 sũrenin başında bulunan merhamet ve gũvenin ifadesi besmeleyi, detaya ortam ve şartlara uymadığı için bu sũrede terk etmiş bulunmaktadır. Bũtũn yönleriyle insanlığa ışık tutup yol göstermeyi hedefleyen Kur’an’ı Kerim, bu ynũyle de mũcizevũ bir şekilde insanlığa rehberlik ettiğini ve ilhũ metinlerin dahi sosyal ve siyasi vakalardan tecrit edilerek dũřũnũlemeyeceĐini ortaya koymaktadır.

Olaya bu bakış açısı ile baktığımızda, tetkikini yapmaya çalıştığımız Tevbe sũresi beşinci ayeti anlayabilmek için, öncelikle sũrede bahsi geçen ve hicretin 9. senesi recep ayında cereyan eden Tebũk seferini, bu seferin öncesinde, sefer esnasında ve sefer sonrasında cereyan eden olayları dikkate almak zorundayız. Bu meyanda, “İnen yetlerin Tebliğ Edilmesi” başlığı altında değindiğimiz gibi, seferdeki mũnafıkların rolũnũ, bazı mũřrik kabilelerinin mũnafıkların da etkisiyle Peygamberimizle yaptıkları antlaşmalarını bozmaları üzerine bu sũrenin baş tarafının çok sert ifadelerle nazil olduğunu ve özellikle de nazil olan yetlerin Hz. Ali tarafından tebliğ edilirken bir rivayete göre 30 veya 40 ayet, Mũcahidden gelen başka bir rivayete göre ise 13 ayet olduğu gerçeğini unutmamak durumundayız.

Bu genel tespitlerden sonra, Tevbe suresi 5. yetin tek başına değerlendirilmemesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Mademki söz konusu âyet tek başına değil de, birinci rivayete göre 30 veya 40 âyetle, Mũcahidden gelen ikinci rivayete göre ise 13 ayetle birlikte nâzil olmuş, o halde en azından 13 âyeti bir bũtũn olarak değerlendirmek zorundayız.

Örneğin 4. ayette, **إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوا شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا** **“Ancak kendileriyle**
عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

²³³ ez-Zemahřerũ, a. g. e., II, 241; el-Kurtubi, a. g. e., VIII, 62,63

antlaşma yaptığınız müşriklerden (antlaşma şartlarına uyan) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize herhangi bir kimseye arka çıkmayanlar (bu hükmün) dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayınız. Allah (haksızlıktan) sakınanları sever.” buyurulmaktadır. Dolayısıyla tüm müşriklerin, ayırım yapılmaksızın bulunduğu yerde öldürülmesi söz konusu değildir.

Yine 6. ayette, **وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ** “Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, Allah’ın kelamını işitip dinleyinceye kadar ona eman ver, sonra (Müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı bir yere ulaştır. İşte bu (müsamaha), onların, bilmeyen bir kavim olmalarından dolayıdır.” Buyurularak, değil öldürmek, müşrik de olsalar güvende olacakları bir yere teslim edilmeleri emredilmektedir.

7. ayette de **فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ** “Onlar size karşı dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın Çünkü Allah (ahdi bozmaktan) sakınanları sever” buyurularak antlaşmalarına sadık olan, ahidini bozmayanlara karşı hiçbir şekilde kötü muamele edilmemesini istemektedir. Bu bağlamda şunun da ifade edilmesi gerekir ki, kiminle yapılırsa yapılısın İslâmî kurallara göre antlaşma sadece üç şekilde bozulur:

a. Karşı taraftan gizli bir ihanet zuhur eder ve onlardan gelecek bir zarardan korkulursa. **وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ** “(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik yapmasından korkarsan, sen de (onlarla yaptığın ahdi) aynı şekilde bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez.”²³⁴

b. Antlaşma esnasında bir kısım şartlar koşulur ve bu şartlar tahakkuk ederse.

c. Şayet yapılan antlaşma belli bir zamanla mukayyet ise, Tevbe sûresi 4.

²³⁴ Enfâl, 8/58

ayetinin **فَأْتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ** “Onların antlaşmalarını süreleri bitinceye kadar tamamlayın.” âmir hükmü gereği söz konusu zaman dilimi sona ererse.²³⁵

Yukarıdaki izahtan da anlaşılacağı gibi Tevbe suresi 5. ayet Tebük Savaşının hemen ardından inen ayetler grubu arasındadır. Bu esnada da müşriklerin büyük bir kısmı antlaşmalarını bozmuş durumdadır.²³⁶ İşte böyle bir ortamda müşriklere verilen bir ulti-matom ve Müslümanlara da yapacakları hususlarla ilgili verilen bir taktik söz konusudur. Dolayısıyla bu şartları ve ortamı dikkate almadan yapılan yorum ve değerlendirmelerle tüm hoşgörü ayetlerini devre dışı bırakarak, söz konusu ayeti, başkalarına hayat hakkı tanımayan “**seyf ayeti**” olarak tanımlamak isabetli olmasa gerek.

Özellikle bu âyetle ilgili olarak müfessirlerimizin, “**seyf âyeti**” şeklindeki nitelendirmelerini ve nesih bağlamındaki yaklaşımlarını değerlendiren çağdaş müfessirlerimizden Prof. Dr. Süleyman Ateş, bu tür yaklaşımları Kur’an ruhuna ve Allah’ın muradına aykırı görüp, dinde aşırılık olarak tanımladıktan sonra şöyle devam etmektedir:

Dört ay sonra müşriklerin öldürülmesini emreden ayet, antlaşmalarını bozarak Müslümanlara hıyanet etmiş olan müşrikleri kastetmektedir. Müslümanlara hıyanet eden müşriklerin, uslanmadıkları takdirde öldürülmeleri gerekir. Ama Müslümanlara hıyanet etmeyen, onlarla barış içinde yaşamak isteyen müşriklere saldırmak haramdır. **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ** “Allah, saldırganları sevmediğini”²³⁷ ilan etmiştir. **لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ** “Dinde zorlama yoktur”²³⁸ hükmü de Kur’an’ın genel prensiplerindedir. Yüce Allah, Nisa suresinin 90. ayetinde, tarafsız kalan müşriklere dokunulmayacağını bildirmiştir. Mümtehine suresinin dokuzuncu ayetinde Müslümanların dinleriyle uğraşmayan, onları yurtlarından çıkarmayan kimselere iyilik etmenin, onlara adaletli, ölçülü davranmanın men edilmediği, Allah’ın adil

²³⁵ er-Razî, a. g. e., XV, 174; M. Hamdi Yazır, a. g. e., III, 2447,2448

²³⁶ er-Râzî, a. g. e., a.y.

²³⁷ Bakara, 2/190

²³⁸ Bakara, 2/256

davrananları sevdiği buyurulmaktadır.²³⁹

“Kur’an’ın, Müslümanlara saldırmayan herkesle barış içinde yaşamayı emreden bu kadar ayeti varken sadece Berae Suresinin bu ayetini , indiği şartların ve amacın dışına çıkarıp Kur’an’ın bütün temel prensiplerinin nâsihi saymak, çok aşırı ve basit bir anlayıştır. Bu, Kur’an’ın ruhunu anlamamaktan doğmuştur.

Dördüncü ayette antlaşmaya riayet eden müşriklerin antlaşmalarının, sürenin sonuna dek götürülmesi emredilmiştir. Acaba antlaşma süresi sona erince bu müşrikler de öteki müşrikler gibi mi olurlar? Yani bunların da yakalanıp öldürülmeleri mi gerekir? Yoksa bunlarla antlaşmayı tazelemek mümkün müdür?

Allah’ın elçisi devrinde müslümanlarla antlaşma yapanlar iki gruba ayrılırdı. Bir kısmı daha önce müslümanlarla düşman, onlarla savaş halinde olup sonradan müslümanlarla antlaşma yapmış olanlardı ki Kureyş bu şekildeydi. Bir kısmı da müslümanlarla hiç savaşa girmemiş, barış içinde, onların müttefiki veya tarafsız kalmış olan kimselerdi. İşte Nisa suresinin 90. ayeti, bu tarafsız müşriklere dokunulmayacağını bildirmiştir.

Müslümanların, kendilerine düşman olmayan, dinlerine saldırmayan, hıyanet etmeyen müşriklerle antlaşmalarını tazelemelerine engel bir hüküm yoktur. Ayetlerde engel bir hüküm olmadığı gibi sahih hadislerde de yoktur. Müslümanlar, onlara karşı tutumlarını, kendi yararlarına, günün şartlarına göre ayarlarlar, antlaşmalarını tazeleyebilirler.

Fakat müslümanlara düşman olan, onlarla yaptıkları antlaşmayı bozup onlara hıyanet eden müşriklerle savaşmak Allah’ın emridir. Bunlar ya tevbe edip islamın hükümlerine uyacak, namazlarını kılacak, zekatlarını verecekler, veya ölüncüye dek savaşı göze alacaklardır. Şirk, insan ruhunu kirleten bir inançtır. Buna bir de hıyanet eklenirse sahibi, ölümü hak eder.”²⁴⁰

Tevbe suresi 5. ayetin son kısmı ile, namaz kılmayanlara verilecek ceza

---

²³⁹ Ateş, a. g. e. , IV.30

²⁴⁰ Ateş, a. g. e. , IV.30,31

arasında bağlantı kurmaya çalışan bazı fakihlerimizin görüşlerine yukarıda temas etmiştik. Bunlardan Ahmet b. Hanbel'in, namaz kılmayanları küfürle itham eden görüşü, diğer fakihler tarafından da eleştiri konusu yapılmıştır.

Örneğin İmam Şafi ile Ahmet b. Hanbel arasında, konuyla ilgili olarak şöyle bir tartışma yaşandığı anlatılır:

İmam Şafi, Ahmet b. Hanbel'e, "şayet namaz kılmayan kâfir olursa ne ile tekrar Müslüman olur?" diye sorunca, İbni Hanbel, **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ**, "***Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlüllah diyerek,***" der. Bunun üzerine İmam Şafi, "adam bunu zaten söylüyor, onu terk etmiş değil ki" deyince Ahmet b. Hanbel, "namaz kılarak Müslüman olur" diye cevap verir. İmam Şafi buna da "kâfirin namazı geçerli olmaz, böyle bir namazla da o kimsenin Müslüman olduğuna hükmedilmez" diye karşılık verir.²⁴¹

Namazı terk edenin kâfir olmadığı yönündeki bu tartışma, mantık itibariyle de oldukça sağlam bir yere oturmaktadır. Zira farz olduğu inkâr edilmedikçe, fiilin terk edilmesi küfre sebep olmaz. İmanın gerçekleştiği ya da ortadan kalktığı yer kalptir.²⁴² Dünyevi hükümlerin icrası noktasında imanın varlığının belirlenmesi için ise, şahadet kelimesinin söylenmesi yeterlidir.

Şu halde, farz olduğunu inkâr etmedikçe namazın –ve benzeri görevlerin- yerine getirilmemesi, imanı ortadan kaldırmaz. Şahadet kelimesini söyleyen kimsenin –nihai olarak- cennete gireceği yönündeki pek çok hadis bunu desteklemektedir.²⁴³

Ayrıca Tevbe suresi 5. ayetin müşriklerle ilgili olması, bu ayeti namaz kılmayanlara verilecek ceza bağlamında değerlendirmenin ne derece tutarsız olduğunu da ortaya koyacaktır. Zira, ayette açık bir şekilde (antlaşmayı bozup, ihanet eden) müşriklerin, nasıl ölümden kurtulacakları ifade edilmektedir. Kurtuluş çaresi olarak kendilerine sunulan şey de, tövbe etmeleri ve bu tövbelerinde samimi olduklarını ortaya koyan namaz ve zekâttır. Halbuki namazın kılınıp kılınmaması

---

²⁴¹ Altuntaş, a.g.e. , s. 90

²⁴² Nahl, 16/104; Mücadele, 58/22

²⁴³ Buhari, İlim, 49; et-Tirmizi, Cehennem, 9, İman, 17; İbni Mace, Züht, 37

müşriklerle ilgili değil, müslümanlarla ilgili bir konudur. Dolayısıyla söz konusu ayeti Müslümanların ibadetleriyle ilişkilendirmek, konunun başında üzerinde durduğumuz, ayetleri kendi bağlamında ve siyak-sibakı çerçevesinde değerlendirmemek anlamına gelir. Bu yöntem ise, ilâhî kelâmı doğru ve sağlıklı anlama açısından ciddi zorlukları beraberinde getirecektir.

SONUÇ

İnsanoğlunun dinle olan münasebeti kendisinin varlığı ile eşit yaşıdır. O, mahlukatın en şerefli olarak yaratılıp, yer yüzüne halife olarak gönderilmiş ve ihtiyaç duyacağı bütün nimetlere malik kılınmıştır. Sahip olduğu nimetlerin ilk sıralarında yer alan akıl, kendisinin varlık sebebini sorgulamak suretiyle yaratılmış olduğuna karar verince, bağlılık duygusu hissetmeye başlar. Ancak bu bağlılık kendisini köleleştiren bir bağlılık değil, kul yapan bir bağlıdır. Zira kölenin hiçbir seçim hakkı yokken, kul tamamen özgür bir yaratılışa sahiptir. Dolayısıyla din gibi, insanın hürriyeti meselesi de beşeriyetle birlikte başlamıştır.

Kendisine akıl gibi en büyük bir nimet bahşedilerek iradî anlamda da serbest bırakılan insan, bu akıl sayesinde iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini birbirinden ayırt edecek niteliklerde yaratılmıştır. Şayet buna rağmen yine gideceği yolu belirlemede zorlanacak olursa, kendisine yol gösterecek kılavuzlar, yani Yaratıcı iradenin yaratılanla bulunduğu vahiy ve bunun gönderildiği peygamberler devreye girecektir. Zira bunca nimetlerle donatılan insanoğlunun başı boş bırakılması asla söz konusu olamazdı.

İnsanlara yaşamlarında rehberlik etsin diye gönderilen ilâhi vahyin somutlaşarak şekillendiği dinî metinler, vahiy zincirinin son halkasını oluşturan Kur'an örneğinde olduğu gibi, bazen yorumlanmaya gerek kalmayacak şekilde açık ve net (muhkem) olarak vahyedilmişken, bazen de ilâhi hikmet gereği yoruma açık (müteşabih) olarak gönderilmişlerdir.

Genel anlamda bütün dinî metinler için geçerli olan bu tespit, kıyamete kadar baki kalacak olan ve insanlığa iki cihan saadeti sunmayı vadeden son ilâhî kitap için de evleviyetle geçerlidir.

İşte Kur'an-ı Kerim'deki âyetlere bu zaviyeden baktığımızda, yorumlanmaya müsait olan, hatta sözü edilen formattaki âyetlerin ilk sıralarında yer alan âyetlerden birinin de Tevbe Sûresi 5. âyet olduğunu görmekteyiz.

Söz konusu âyet, İslâm'ın bidayetinden günümüze kadar üzerinde en fazla

spekülasyon yapılan âyetlerden birisidir. Alimlerimizce âyet üzerinde yapılan tartışmalara baktığımızda, söz konusu âyetin bazı alimlerce “**seyf âyeti**” (kılıç âyeti) olarak nitelendiğine şahit olmaktayız. Bu nitelendirmenin anlamı ise, yine bu âyet bağlamında tartışılan bir başka hususta ortaya çıkmaktadır. Zira yine bir kısım alimlerimiz tarafından bu âyet, âdetâ tüm hoşgörü ve uzlaşmayı emreden âyetleri neshettiği ileri sürülmüştür.

Hatta bu konu o kadar ileri boyutlara vardırılmıştır ki, nesih konusunu savunan alimlerin, mensuh âyet sayısındaki en abartılı rakamlarının bile 200 ya da 300’ü aşmadığı dikkate alınırca, bu âyetin neshettiği âyet sayısı olarak verilen 124 rakamının ne kadar mübalağalı bir rakam olduğu daha net anlaşılacaktır. Zira bu durumda Tevbe sûresi 5. âyet, tüm Kur’an’da mensuh olarak addedilen âyetlerin neredeyse yarısının nasihi konumunda olacaktır.

Halbuki söz konusu âyet, birlikte nazil olduğu diğer âyet grupları ile bir arada mütalaa edilip, nüzûl sebebi ve indiği dönemin şartları göz ardı edilmeden değerlendirilebilse idi, bu tip zorlamalara gitme ihtiyacı da kendiliğinden ortadan kalkacaktı. Zira âyetlerin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için, âyetin kendi bütünlüğü yanında hem siyak ve sibakinin, hem de Kur’an bütünlüğünün asla ihmal edilmemesi gerekir. Savaş ortamında ya da kendileriyle antlaşma yapılan şahısların antlaşmalarını bozdukları bir ortamda inen âyetlerle, normal zamanlarda inen âyetlerin aynı kategoride değerlendirilmesi ve âyetin nüzûlüne sebep olan olayların dikkate alınmaması sağlıklı bir yaklaşım olarak değerlendirilemez.

Yine bu konunun uzantısı olarak, namaz kılmayanlara verilecek cezanın bu âyetle ilişkilendirilmesi de aynı doğrultuda düşünülmesi gereken bir husustur. Zira âyet, namaz kılmayan müslümanlara ne yapılacağını değil, antlaşmalarını bozan müşriklere nasıl muamele edileceğini ortaya koymaktadır.

Buna rağmen namaz kılmayanlar için bir yaptırım uygulanması gerektiğini savunan İslâm alimlerinin çoğunlukta olduğu ve bu yaptırımın kaynağının da Tevbe Sûresi beşinci âyet olduğu bir realitedir.

Namaz kılmayanın dinden çıkacağı ve bu yüzden öldürüleceği şeklindeki

Hanbeli yaklaşımı, en uç noktada bir görüş olup, sağlam delillere dayanmayan bir hüviyete sahiptir.

Namaz kılmayanın kâfir olmayacağını, ama yine de öldürüleceğini savunan eş-Şafiî ve Malik b. Enes'in de, Kur'an ve sünnetin konu ile ilgili hükmünü yansıttıkları söylenemez. Zira Kur'an ve sünnette namazı terk edeninin öldürüleceğine dair bir delilin varlığı söz konusu değildir. Zaten hem Hz. Peygamber zamanında hem de sonraki dönemlerde namaz kılmayanın öldürülmesi gibi hukuki bir sürecin işletildiğine dair bir bilginin varlığına rastlanmamaktadır.

Namazı terk edeninin öldürülmeyip hapsedileceği yahut dövüleceği şeklindeki Hanefî yaklaşımı ise bu husustaki en ılımlı görüş olmakla beraber, namaz kılmayanlara bir yaptırımı öngörmesi nedeniyle diğer ekollerle örtüşmektedir.

Namazı oluşturan eylemler, iman ve irade ile ibadete dönüştüğüne göre, bu konuyu halletmek için müracaat edilecek en sağlıklı yol, insanları bu doğrultuda eğitmeyi ve yetiştirmeyi amaçlamaktır. İman ve ibadetlere yaklaşımda esas olan, tebliğ çerçevesinde kalınması ve bundan sonraki hukukun kişi ile Allah arasında olduğunun bilinmesidir. Bunun dışındaki tüm düşünce ve uygulamalar sonuçsuz kalmaya mahkum, kolaycı yaklaşımlar olmaktan öteye geçmeyecektir.

Esasen Kur'an-ı Kerim'in verilerine ve Hz. Peygamberin uygulamalarına baktığımız zaman, ne sadece küfrün veya büyük günah işlemenin, ve ne de şirkin ölüm sebebi olduğunu görmekteyiz. Dinin amel boyutunun uygulanmasında meydana gelecek bir kısım aksaklıklar, bu boyutu ihmal eden kişiler açısından yaptırımlar uygulamaya sebep olacak davranışlar değildir.

Bir şahsa hapis ya da ölüm gibi cezaların verilmesinde temel kriter, dinin Fıkha dair alanlarının terki değil, genel toplum ve birey huzurunun bozulmasına neden olan davranışların sergilenmesidir. Ancak bu durumlara karşı kendini ve toplumu koruma adına suç ve cezalardan söz edilebilir.

Bu âyette namaz ve zekâtın zikredilmiş olması, tövbe eden müşriklerin tövbelerinde samimi olup olmadıklarının test edilmesine yarayan bir göstergeden ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca bu âyeti din hürriyeti açısından ele aldığımızda, hem Kur'an'ın genel ilkeleriyle birlikte, gramer yapısı itibarıyla hiçbir kayıt ve şarta bağlanmaması gereken, **“dinde zorlama yoktur”** ifadesi, hem de Peygamberimizin diğer uygulamaları, yukarıda izah etmeye çalıştığımız tezlerin daha isabetli olduğunu ortaya koymaktadır.

O halde “dinde zorlama yoktur” hükmü, tüm kayıt ve şartlardan uzak, aynı zamanda hiçbir kısıtlamaya tabi olmayacak şekilde geneldir. Hiç kimse, hiçbir şekilde, her hangi bir dini kabul etmeye zorlanamaz. İslâm'ın getirdiği din hürriyeti prensibi mutlakdır. Hangi gerekçeye dayandırılırsa dayandırılınsın “ya İslâm ya ölüm” formülü, İslâm'ın getirdiği iman kavramına taban tabana zıttır. Zira tehdit altında küfrü gerektirecek söz ve eylemlerin geçersiz olduğu prensibi varken, tehdit ile imana girmek anlayışının da geçersiz olacağı muhakkaktır.

İslâm'ın geliş amacı, insanlara baskı yapıp, onları belli bir yöne kanalize etmek değil, onlardan bütün engelleri kaldırıp, baskı ve zulme son vermek suretiyle, yapmak istediklerini hür iradeleriyle yapmalarını sağlamaktır. Zira, zor kullanarak yaptırılan bir fiilin, Allah katında hiçbir değeri olmadığı gibi, bu durum insanları iki yüzlülüğe sevk ettiğinden dolayı, İslâm nazarında zemmedilen fiillerden addedilmiştir. Bir insan, ne kadar cennete gitme hürriyetine sahipse, aynı derecede cehenneme gitme hürriyetine de sahip olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA (KAYNAKLAR):

ABDUH, Muhammed, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim**, Mısır, 1366/1947

ABDÜLBAKİ, Muhammet Fuat, **el-Mucemu'l-Mufehres Li Elfâzi'l- Kur'âni'l-Kerîm**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1411/1990

ACAR, H. İbrahim, **Hürriyet ve Eşitlik Kavramları Ekseninde Demokrasi ve İslâm Konusunda Bazı Mülâhazalar**, İslâmî Araştırmalar Dergisi C. XVI., Sayı,1, Türkiye Ekonomik ve Kültürel Dayanışma Vakfı, (TEK-DAV), Ankara, 2003

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed **Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbas**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001

AĞIRMAN, Mustafa, **Efendimiz'in (S.A.V.) Katıldığı Savaşlarda Sivillerin Korunması**, Yeni Ümit Dergisi, Sayı, 77, (Temmuz-Ağustos-Eylül), Yıl, 18, İstanbul, 2007

Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, Mısır, 1374/1955

Ahmed Emin, **Zuhru'l-İslâm**, Mısır, 1374/1955

Ahmed Naim, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve şerhi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. baskı, Ankara, 1988, (I-III), (IV-XII Kamil Miras'a ait)

ALBAYRAK, Halis, **Kur'anın Bütünlüğü Üzerine**, Şule Yayınları, İstanbul, 1992

ALGÜL, Hüseyin, "**Haram Ayları**", D.İ.A, XVI, İstanbul, 1997

ALGÜL, Hüseyin, ve Diğerleri (H. Yunus Apaydın, Ali Bardakoğlu, İbrahim Kâfi Dönmez, Mehmet Erkal, Ömer Faruk Harman, Ahmet Saim Kılavuz, Süleyman Uludağ, İrfan yücel), **İlmihal (İman ve İbadetler)**, D. İ. B. Yayınları, Ankara, 2006

ALTUNTAŞ, Halil, **İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2000

ALTUNTAŞ, Halil, ŞAHİN, Muzaffer, **Kur'an-ı Kerim Meâli**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006

ARMAĞAN, Servet, **İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1996

- ATAY, Hüseyin, **Kur'an'a Göre Araştırmalar (I-V)**, Ankara, 1993
- ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1990, (I-XII)
- AYDIN, Mehmet Akif, “**Din ve Vicdan Hürriyeti**”, D. İ. A., IX, İstanbul, 1994
- el-Beyhakî**, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebûbekr, Mektebetü'r-Ruşd, (1. Baskı), 1423/2003, (I-XIV)
- el-BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, (Sahîhu'l-Buhârî), Çağrı Yayınları, İstanbul, (t. y.)
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, **Ruhu'l-Beyan**, İstanbul, 1389/1969
- el-CESSAS, Ebubekir Ahmet b. Ali er-Râzi, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Beyrut, 1986
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**; Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999
- CÜRCÂNÎ, Seyid Şerif Ali b. Muhammed, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, Beyrut, (3. baskı) 1408 / 1988
- ÇAĞRICI, Mustafa, **Fitne**, D.İ.A. XIII, İstanbul, 1996
- Çanga, Mahmut, **Kur'an Kelimelerinin Anahtarı**, (Mu'cemu'l-Müfehres Tercümesi), Timaş Yayınları, İstanbul, 1986
- ÇETİNKAYA, Yalçın, “**MÜŞRİK**” Şamil İslam Ansiklopedisi, IV, İstanbul, 1991
- DEMİR, Fahri, **İslâm Dini Açısından Din – Devlet İlişkisi (Din ve Lâiklik)**, Ankara, 1999
- DERVEZE, Muhammed İzzet, **et-Tefsîru'l-Hadîs**, Daru İhyai Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, 1383 / 1963, (I-XII)
- Develioğlu, Ferit **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000
- EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünen-u Ebî Dâvûd**, Beyrut, 1409 / 1988
- el-KERMÎ, Mer'i b. Yusuf, **Kalâidu'l-Mercân Fî Beyâni'n-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'ân** (Trc. Eyüp Aslan), 1. baskı, İstanbul, (Tarihsiz)
- er-RÂZÎ, Fahrüddîn **Mefâtihu'l-Ğayb**, Beyrut, 1411 / 1990

ez- ZEMAHŞERÎ, Muhammed b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl**, Beyrut, 1407 / 1987

GÖRMEZ, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997

HARMAN, Ömer Faruk, “**Din**” D.İ.A. , IX, İstanbul, 1994

HİZMETLİ, Sabri, **İslam Tarihi**, Ankara, 1991

İBN ABİDÎN, Muhammed Emîn, **Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984

İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, **Zâdü'l-Meâd Fî Heydi Hayri'l-İbâd**, (Trc.: Vecdi Akyüz, Ali Vasfî Kurt, Salim Öğüt), İklim Yayınları, İstanbul, 1990

İBN KESİR, İmaduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl ed-Dimeşkî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Daru'l-Kalem Beyrut, (Tarihsiz)

İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn, Abdullah b. Ahmed b. Kudame el-Makdisî, Ebû Muhammed, **el-Muğnî fî Fıkhı'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405/1985,

İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, **Sünen**, Beyrut, 1395 /1975

İBN MANZUR, Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrerem, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1410/1990, (I-XV)

İBN NUCEYM, Zeynüddîn b. İbrahîm b. Muhammed el-Mısrî, **el-Eşbâh ve'n-Nezâir**, İstanbul, 1298

İBNÜ'L-ESİR, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, **el-Kamil Fi't-Tarih** Tercümesi, Çeviren: M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yayınları, İstanbul, 1985,

İbrahim Mustafa ve Diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, 2. baskı, Daru'l-Mearif, Kahire,1392/1972

KARAMAN, Hayrettin ve Diğerleri, (Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006 (I-V)

- KARAMAN, Hayrettin ve Diğeri, (Ali ÖZEK, Ali TURGUT, Mustafa ÇAĞRICI, İ. Kâfi DÖNMEZ, Sadrettin GÜMÜŞ), **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993
- el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an**, Beyrut, 1407/1987, (I-XXII)
- KUTUB, Seyit, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, Beyrut, 1412/1992
- MÂLİK b. ENES, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî **el-Muvatta'**, Beyrut, 1411 / 1990
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Ala, **Tefhîmu'l-Kur'ân**, (Trc. Muhammed Han Kayanî ve Diğeri), İstanbul, 1991
- MEVDUDÎ, Ebu'l-Ala, **Kur'ân-ı Kerim'de Dört Terim**, (Trc.: Cahit Koytak), Seçkin Yayınları, İstanbul, 1990
- MÜSLİM B. HACCAC, el-Kuşeyri, **el-Câmiu's-Sahîh**, (Trc. M. Sofuoğlu), İstanbul, 1988
- en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinân, **es-Sünen**, Beyrut, 1409 /1988
- NESEFÎ, Abdullah b. Mahmûd, **Medariku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Eda Neşriyat, İstanbul, 1991
- ÖNER, Necati, **İnsan Hürriyeti**, Ankara, 1995
- ÖZEL, Ahmet, '**Cihad**', D. İ. A., VI, İstanbul, 1992
- RIZA, Reşid Muhammed, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)**, Beyrut, 1420 / 1999
- es-SUYÛTÎ, Abdurrahmân b. Kemâl Celalü'd-Dîn, el-MAHALLÎ, Celalü'd-Dîn, **Tefsîru'l-Celâleyn**, Eser Neşriyat, İstanbul, (T.y.)
- es-SÛYUTÎ, Abdurrahmân b. Kemâl Celâlü'd-Dîn, **ed-Dürrü'l-Mansûr Fi't-Tefsîr Bi'l-Me'sûr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993,
- ŞABAN, Zekiyyüddin, **İslam Hukuk İlminin Esasları(Usulü'l-Fıkh)**, (Trc. İ. K. Dönmez), Ankara 2001.
- ŞENGÛL, İdris, **Kur'an Kaynaklı Hoşgörü ve Hürriyet**, Diyanet İlmî Dergi, C.

XLIII, Sayı: 2, (Nisan-Mayıs-Haziran) Ankara, 2007

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, **Neylu'l-Evtâr**, Beyrut, 1419 /1998 (I-VIII)

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, **Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, Beyrut, 1419 / 1999

TİMURTAŞÎ, Şemsuddîn Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, **Tenvîru'l-Ebsâr** (Alâuddîn Haskefi'nin "ed-Dürrü'l-Muhtâr" adlı Şerhi ve İbni Abidîn'in "Reddü'l-Muhtâr" adlı haşiyesiyle birlikte), I-VIII, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1421/2000

et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ, Muhammed b. İsa, **es-Sünen**, Beyrut, 1408 / 1988

TOPALOĞLU, Bekir, "**Din ve Vicdan Hürriyeti**" D. İ. A., IX, İstanbul, 1994

TÜMER, Günay, **Çeşitli Yönleriyle Din**, A.Ü.İ.F.D., XXVIII, Ankara, 1986

TÜMER, Günay, "**DİN**" D.İ.A., IX, İstanbul, 1994

VÂHİDÎ, İmam Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, **Esbâb-ı Nüzûli'l-Kur'ân** (Trc.Y.Doç. Dr. Necati Tetik, Necdet Çağıl), 2. Baskı, İhtar Yayıncılık, İstanbul,1997

YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Yakub b. Cafer b. Vehb İbn Vâdih; **Târihü l-Ya'kûbî**, Dâru s-Sadr, Beyrut, (Tarihsiz), (I-II)

YAZIR, Elmalılı, Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, T. C. Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, İstanbul, 1935, (I-IX)

YÜKSEL, Nevzat; **Konularına Göre Kur'an'ı-Kerim Fihristi**, 8. Baskı, Bayrak yayınları, İstanbul, 1995

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, **Menâhilu'l-İrfân Fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Mısır, 1372

Zeylaî, Cemaluddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf, **Nasbu'r-Râye Li Ehâdisi'l-Hidâye**, 1.Baskı, Daru'l-Kıble Li's-Sekafeti'l-İslâmiyye, Beyrut, 1418/1997 (I-IV)

ZÜHAYLÎ, Vehbe , **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, (Trc.: Ahmet EFE, Beşir ERYARSOY), Feza Yayıncılık, 1994, (I-X)

ÖZET

Küçük, Şükür, Nesih Bağlamında Din ve İfade Özgürlüğü ile İlgili Âyetlerin Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, 87 s.

İnsanlığa dareyn saadeti va'd eden Kur'an-ı Kerim, va'd ettiği bu mutluluğa gidecek yolu da apaçık bir şekilde beyan etmiştir. Mutluluk yollarını gösteren Kur'an âyetleri, bazen çeşitli hikmetler gereği yoruma açık bir şekilde, bazen da yoruma gerek kalmadan bu fonksiyonunu icra etmiştir.

İşte yoruma açık olan, hatta en fazla yorum yapılan âyetlerden birisi de Tevbe Sûresi 5. âyettir. Âyet üzerinde yapılan yorumların bir kısmı Kur'an'ın temel prensipleriyle çelişir mahiyettedir. Bu tip yorumları yapanlar da bu tezadı fark etmiş olacaklar ki, bu durumu ortadan kaldırmak için nesh konusunu gündeme getirmişlerdir. Zira söz konusu alimlere göre bu âyet, "müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" cümlesini ihtiva etmesi hasebiyle, "seyf âyeti" olarak isimlendirilmiş ve buna uymayan diğer hoşgörü muhtevalı âyetlerin tamamını nesh etmiştir.

Halbuki, öncelikle bu âyetin münferit olarak değil, birlikte nazil olan diğer âyet grubu ile ele alınması gerekir. Zira Hz. Peygamberin bu âyeti de ihtiva eden Berae Sûresinin baş tarafı nazil olunca, mübelliğ olarak görevlendirdiği Hz. Ali, sadece bu âyeti değil bu âyetle beraber en az 13 âyeti birlikte tebliğ etmiştir. Bu sebepten dolayı, 5. âyeti doğru anlayabilmek için, birlikte nazil olduğu diğer âyetlerin de göz ardı edilmemesi gerekir. Bununla birlikte, âyetin indiği dönemdeki siyasal ve sosyal şartların dikkate alınması, bir başka ifade ile o esnada cereyan eden Tebük Seferini ve bu sefer esnasında münafıkların nifakları sonucu, Peygamberimizle antlaşma yapan bazı kabilelerin antlaşmalarını bozmalarının akabinde söz konusu âyetlerin, âdeta müşriklere bir ultiatom olarak indiğini unutmamak gerekir.

Ayrıca, bilhassa Kur'an âyetlerinin sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi

için, hem âyetin kendi bütünlüğü, hem de siyak ve sibakının yanı sıra, Kur'an bütünlüğünün de ihmal edilmemesi gerekir.

İşte Tevbe Sûresi 5. âyetin, Kur'an'ın diğer bazı âyetleriyle tezat olarak addedilmesi neticesinde nesih kavramının devreye sokulması, yukarıda belirtilen hususlara yeterince dikkat edilmemiş olması anlamına gelmektedir.

Bu âyet çerçevesinde en çok tartışılan hususlardan birisi de, âyetin devamında yer alan, "Şayet tövbe eder, namaz kılp, zekâtı da verirlerse kendilerini serbest bırakın." İfadesinden, namaz kılmayan müminlerin de müşriklerle aynı kategoride değerlendirilmesi meselesidir. Verilecek cezanın şekli ve boyutu ne olursa olsun, günümüzde cari olan mezheplerin tamamı, namaz kılmayanları bir şekilde bu âyetle ilişkilendirmişlerdir. Halbuki, âyet müşriklerin ahitlerini bozmaları neticesinde kendilerini uyarmak için nazil olmuştur. Âyetin son kısmında yer alan namaz ve zekâtın, şu manada zikredilmiş olması ihtimal dışı değildir: Şayet müşrikler tövbe ederlerse, sırf tövbe etmiş olmaları onların bu konuda samimi olduklarını göstermez. Tövbelerinde samimi olduklarının bir göstergesi olarak, ayrıca namaz kılp, zekât vermeleri de gerekir.

Tüm bu tartışmaları ihtiva eden Tevbe Sûresi 5. âyetin, bir de İslâm'ın din hürriyetine bakışı bağlamında ele alındığında, gerek Kur'an'ın "dinde zorlama yoktur" hükmündeki hiçbir kayıt ve şartın olmadığını içeren gramer yapısı, gerekse nesh edilmediğini düşündüğümüz diğer hoş görü muhtevalı âyetler, yukarıda izah etmeye çalıştığımız tezlerin daha isabetli olduğunu ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Küçük, Şükür, Evaluation Of Verses Of Freedom Of Speech And Religion On The Context Of Abregation, Master Thesis, 87 p.

The Holy Koran, which promises people happiness in this world and in the other world beyond life, presents the way to reach that hapiness clearly. The verses of the Koran, which show the ways of happiness, carry out their function either in a way that is open to interpretations due to various mysteries or in a way that does not necessiate any interpretations.

The 5th verse of the Sura of Tevbe is one of the verses which are open to interpretations and on which many interpretations have been made. Some of the interpretations made on this verse are in contradiction with the basic principles of the Koran. As those who have made such interpretations must have noticed this contradiction, they brought up the issue of cancellation in order to put an end to such a case. According to these intellectuals, this verse has been called as “seyf verse” as it involves “kill the non-Moslems wherever you find them” statement and it has cancelled all the verses on tolerance.

However, this verse should not be handled separately from the other verses; instead it should be handled with the other group of verses with which it has been inspired by God. Because, when the initial part of the Sura of Berae comprising this verse was inspired by God, Ali, whom Prophet Mohammed assigned to convey the verses, conveyed not only this verse but also at least 13 other verses together with this verse. Therefore, in order to understand the 5th verse correctly, the other verses together with which it has been inspired by God should not be ignored. In addition, the political and the social circumstances of the era when this verse was inspired should be taken into consideration, as well. In other words; Tebuk War and the fact that these verses were inspired by God as if they had been an

ultimatum to non-Moslems after some clans cancelled the treaties they had made with Prophet Mohammed due to the hypocrites' discord should not be forgotten.

In addition, in order to understand the verses of the Koran correctly, the integrity of the verse itself, its wording and the integrity of the Koran need to be considered, as well.

Therefore; the fact that the concept of cancellation is uttered as the 5th verse of the Sura of Tevbe is considered to be in contradiction with some other verses of the Koran means that the issues presented above have not been taken into consideration much.

Another issue discussed much within the framework of this verse is that the Moslems who do not perform the ritual prayer (namaz) are thought to be in the same category as the non-Moslems when the rest of this verse is considered: "If they forswear, perform their ritual prayer, give zekat, release them." All the current religious sects relate those who do not perform ritual prayer (namaz) with this verse somehow no matter what the form and the size of the punishment is. However, this verse was inspired by God in order to warn the non-Moslems when they cancelled their treaty. The reason why prayer (namaz) and zekat were uttered in the last part of the verse may be as following: If non-Moslems forswear, only the fact that they have forsworn does not show that they are sincere in that issue. In order to indicate their sincerity in their forswearing, they must perform ritual prayer (namaz) and give zekat.

When the 5th verse of the Sura of Tevbe – which involves all these discussions- is considered within the framework of how Islam sees religious freedom, the Koran's unconditional grammatical structure, which means that "there is not any compulsion in the religion" and the other verses on tolerance, which have not been cancelled according to our point of view put forward that the theses we have tried to explain above are more appropriate

